

Alm S

**PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
GÖTEBORGS UNIVERSITET**

BOX 1010 S - 431 26 MÖLNDAL

1984:02

L I N G - projektens enkät

Loglineära analyser av enkätsvarens
samband med utbildningsnivå, intel-
ligens och social bakgrund

Kjell Härnqvist

L I N G 5

Långtidseffekter av utbildning

**TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ**

L I N G - projektens enkät

**Loglineära analyser av enkätsvarens
samband med utbildningsnivå, intel-
ligens och social bakgrund**

Kjell Härnqvist

L I N G 5

Långtidseffekter av utbildning

Förord

LING-projektens femte rapport belyser problemställningar inom det av Riksbankens Jubileumsfond stödda delprojektet om skillnader i vuxen ålder mellan de som gått olika långt inom det formella utbildningssystemet. Grundmaterialet till analysen har redovisats i projektens tre första rapporter. Den här rapporterade undersökningen har genomförts och presenterats av Kjell Härnqvist. Jan-Gunnar Tingsell har utfört den maskinella databearbetningen. Ulf Christianson har gett synpunkter på manuskriptet. Helen Janhäll har skrivit rent text och tabeller, Christianson har ritat figurerna.

Innehållsförteckning

Förord

Innehållsförteckning

Tabellförteckning

Sammanfattning

Summary

Kapitel 1	Inledning.....	1
Kapitel 2	Undersökningsmodellen.....	3
Kapitel 3	Analysförfarande.....	8
Kapitel 4	Utbildning.....	12
	Inställning till skolan.....	12
	Skolämnenas betydelse.....	15
Kapitel 5	Arbetsförhållanden.....	19
	Egenskaper hos arbetet - faktiska och önskade.....	19
	Inflytande i arbetet.....	24
Kapitel 6	Fritidssysselsättningar.....	27
Kapitel 7	Socialt kontaktnät.....	32
	Fritidsumgänge.....	32
	Fackkunnighet i bekantskapskretsen.....	33
Kapitel 8	Tilltro till egna färdigheter.....	38
	Vardagssysslor.....	38
	Medborgerliga färdigheter.....	40
	Språkliga färdigheter.....	44
Kapitel 9	Sammanfattande diskussion.....	50
Referenser	55
Bilagetabeller	56

Tabell och figurförteckning

Tabell 1	Kategoriindelning i förklarande variabler jämte procentuell fördelning bland män och kvinnor i material A..	6
Tabell 2	Sambandet mellan förklarande variabler inbördes (i procent av antalet i varje rad).....	7
Tabell 3	Cellfrekvens för alla indelningsgrunderna i kombination (män). Absoluta tal.....	9
Tabell 4	Marginalfrekvens för F 19A (män). Absoluta tal.....	9
Tabell 5	Marginalfrekvenser för indelningsgrunderna F, I och U i kombination (män) Absoluta tal.....	10
Tabell 6	Inställning till skolan enligt F 19A. Avvikelser (i procentenheter) från totalgruppen av män i olika undergrupper enligt utbildning och intelligens.....	11
Tabell 7	Inställning till skolan. Samband med intelligens och utbildning.....	13
Tabell 8	Inställning till skolan. Genomsnittliga avvikelser från totalgruppen i olika undergrupper enligt utbildning och intelligens. Delfrågorna A och E, män och kvinnor.....	13
Tabell 9	Förhållande till lärarna. Avvikelser på + 5 procentenheter eller mera i delfrågorna B och C, män och kvinnor.....	14
Tabell 10	Kamratrelationer. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper. Fråga D, män och kvinnor.....	15
Tabell 11	Kunskaper i skolämnen. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	16
Tabell 12	Kunskaper i skolämnen. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Ämnen där lågutbildade har höga krav.....	17
Tabell 13	Kunskaper i skolämnen. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Ämnen där högutbildade har höga krav.....	17
Tabell 14	Sysselsättning bland kvinnor i olika utbildningsgrupper.....	19
Tabell 15	Faktiska och önskade egenskaper hos arbetet. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	20
Tabell 16	Faktiska egenskaper hos arbetet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	21
Tabell 17	Önskade egenskaper hos arbetet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	22

Tabell 18	Egenskaper hos arbetet. Önskade "tillskott" klart över (+) resp under (-) genomsnittet.....	23
Tabell 19	Inflytande i arbetet. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	24
Tabell 20	Inflytande i arbetet. Avvikelser från totalgruppen i olika undergrupper enligt utbildning och socialgrupp.....	25
Tabell 21	Inflytande i arbetet. Övriga avvikelser från totalgruppen.	26
Tabell 22	Fritidssysselsättningar. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	27
Tabell 23	Fritidssysselsättningar. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Positiva samband (utom för alt K, M och O).....	28
Tabell 24	Fritidssysselsättningar. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Negativa och övriga samband.....	29
Tabell 25	Skönlitteratur, teater och konserter (män och kvinnor). Genomsnittliga avvikelser från totalgruppen i olika undergrupper enligt utbildning, intelligens och socialgrupp.....	30
Tabell 26	Föreningsaktivitet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	31
Tabell 27	Umgänge på ledig tid. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	32
Tabell 28	Umgänge på ledig tid. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	33
Tabell 29	Fackkunnighet i bekantskapskretsen. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning. (Ja i % av Ja+Nej).....	34
Tabell 30	Fackkunnighet i bekantskapskretsen bland dem som inte "kan själv". Avvikelser i olika utbildningsgrupper (Ja+Nej).....	35
Tabell 31	Fackkunnighet i bekantskapskretsen bland dem som inte "kan själv". Avvikelser i olika socialgrupper och intelligensgrupper (Ja i % av Ja+Nej).....	36
Tabell 32	Egen fackkunnighet. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning ("Kan själv" i % av samtliga).....	36
Tabell 33	Egen fackkunnighet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper ("Kan själv" i % av samtliga).....	37
Tabell 34	Egen fackkunnighet. Avvikelser från totalgruppen i olika kombinationer av socialgrupp och intelligens ("Kan själv" i % av samtliga).....	37
Tabell 35	Vardagssysslor. Samband med intelligens och utbildning....	38
Tabell 36	Vardagssysslor. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	39

Tabell 37	Vardagssysslor. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.....	40
Tabell 38	Medborgerliga färdigheter. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	41
Tabell 39	Medborgerliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	42
Tabell 40	Medborgerliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.....	43
Tabell 41	Medborgerliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika socialgrupper.....	43
Tabell 42	Språkliga färdigheter. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.....	45
Tabell 43	Språkliga färdigheter. Genomsnittliga avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper (män+kvinnor)....	46
Tabell 44	Språkliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.....	46
Tabell 45	Språkliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika socialgrupper.....	47
Tabell 46	Färdigheter i engelska. Procenten i olika utbildningsgrupper som anser sig klara olika uppgifter Bra eller Mycket bra (män+kvinnor).....	48
Tabell 47	Svarsfrekvens i öppna frågor. Samband med intelligens och utbildning.....	48
Tabell 48	Svarsfrekvens i öppna frågor. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.....	49
Tabell 49	Signifikanta samband i % av undersökta samband mellan enkätsvar och förklarande variabler.....	50
Tabell 50	Positiva samband i % av signifikanta samband (interaktioner uteslutna).....	51
Figur 1	De olika delurvalen med kombinationer.....	1
Figur 2	Modell över utbildningssystemet.....	3
Bilagetabell A	Fritidssysselsättningar. Gränsdragning mella HÖG- och LÅG-grupp.....	56
Bilagetabell B	Umgänge på ledig tid. Gränsdragning mellan HÖG- och LÅG-grupp.....	57
Bilagetabell C	Vardagssysslor. Gränsdragning mellan HÖG- och LÅG-grupp.....	58

Sammanfattning

LING-projekten är den sammanfattande beteckningen för några projekt som studerar långtidseffekter av utbildning. Som gemensam bas har de den databank som med början 1961 bildats inom det s k individualstatistikprojektet och som omfattar en tiondel av alla svenskar födda 1948. Under våren 1980 gjordes en postenkät till tre delurval inom detta större projekt.

Föreliggande rapport jämför svarsfördelningarna bland deltagare i delurval A, dvs deltagare med arbetar- och lägre tjänstemannabakgrund med genomsnittliga eller högre resultat på ett intelligenstag och uppdelade enligt utbildningsnivå - från bara obligatorisk skola till högskola. Analyserna baseras på fyrvägs sambandstabeller med socialgrupp (2 nivåer), intelligens (3 nivåer), utbildning (7 nivåer) och svar på enkätfrågor (2 nivåer). Som statistisk metod används log-lineära analyser som prövar signifikansen hos partiella samband mellan enkätsvar och de tre förklarande variablerna. Analyserna görs för män och kvinnor var för sig.

Bland de förklarande variablerna var utbildningsnivå - undersökningens huvudvariabel - den som hade flest partiella samband med enkätsvaren (174 av 248 analyser). Men också intelligens och socialgrupp enligt data från 1961 hade åtskilliga signifikanta partiella samband trots att deras variation begränsats av uppläggningsen för delurval A.

Bland frågeområdena var fritidssysselsättningar oftast relaterade till utbildningsnivå, och positiva samband med svaren förekom oftast för tilltron till egna färdigheter. Resultaten diskuteras i förhållande till modellen i figur 2. Socialgrupp och intelligens används som indikatorer på initialnivå. Skillnader mellan utbildningsnivåer, efter kontroll för initialvariationer, uppstår genom sorteringsprocesser under och efter utbildningen och genom inläring på olika stadier. Tilltron till egna färdigheter är sannolikt mer beroende av faktisk inläring, bedömningarna av arbetsförhållanden mer av "sorteringen" in i ett visst yrke. För fritidssysselsättningar är båda tolkningarna rimliga: inlärandet av värden under utbildningen, och utbildning som "biljett" till kulturella och sociala omgivningar som representerar vissa värden. I en kommande rapport skall yrke och sysselsättning tas in för att underlätta valet mellan dessa tolkningar.

Summary

The LING projects is the name of a series of research projects that investigate long term effects of education. They are based on a data bank for longitudinal studies which comprises a ten percent sample of age cohort born in 1948 and attending Swedish schools in 1961 when the data bank was established. In the spring of 1980 a mail questionnaire was distributed to three subsamples of the original sample.

This report compares the response distributions among participants of subsample A, i.e. working class and lower middle class students with middle and upper range intelligence and categorized according to level of education - from compulsory only to university. The analyses were based on four-way contingency tables with social background (2 levels), intelligence (3 levels), education (7 levels), and questionnaire respons (2 levels). The statistical method used was log linear analysis, which tests the significance of partial association, between the responses and the three explanatory variables. The analyses were performed for men and women separately.

Among the explanatory variables level of education - the variable in focus in this investigation - had the highest frequency of significant partial associations with response (174 out of 248 analyses). But also intelligence and social background as recorded in 1961 had quite a few significant partial associations with response in spite of their range being restricted by the design of the subsample A.

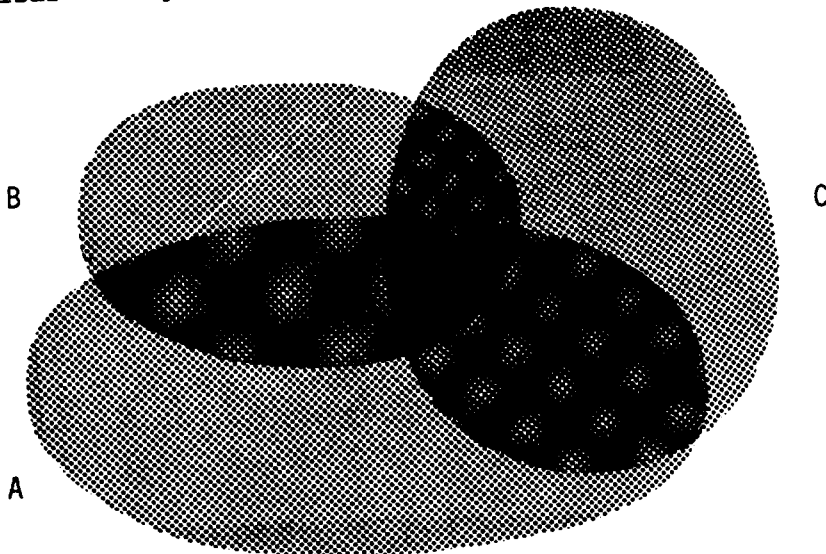
Among the response areas spare time activities were most often associated with level of education, and positive associations with response were most frequent for the ratings of confidence in own ability and competence. The findings are discussed in relation to the model shown in Figure 2. Social background and intelligence are used as indicators of initial level. Differences between educational levels, after controlling for these indicators, result from sorting processes during and after education, and from achievement at different stages. The confidence in ability and competence is likely to be more dependent on actual achievement, the ratings of different working conditions on being sorted into a certain kind of occupation. For spare time activities both interpretations are plausible: learning of values in school, and education as a "ticket" to cultural and social circles holding certain values. In a future report also occupation will be brought into the analysis in order to help choosing between different interpretations.

Kapitel 1

Inledning

LING-projekten är den sammanfattande beteckningen för några projekt som studerar långtidseffekter av utbildning. Som gemensam bas har de den databank som med början 1961 bildats inom det så kallade individualstatistikprojektet, vilket omfattar en tiondel av alla svenskar födda 1948. Under våren 1980 gjordes en postenkät till tre delurval inom detta större material. Under 1982/1983 har personliga intervjuer gjorts med vissa särskilt utvalda grupper.

De tre delurval till vilka enkäten riktades var uttagna enligt följande principer. Delmaterial A omfattar individer från arbetar- och lägre tjänstemannabakgrund som nått olika långt inom utbildningssystemet. Avsikten är att jämföra deras färdigheter, attityder och sociala situation i vuxen ålder med kontroll för olikheter i intellektuella förutsättningar såsom de uppmätts i 13-årsåldern före skolans differentiering. Delmaterial B omfattar alla som t o m 1979 införts i det centrala registret över högskolestuderande. Det ligger till grund för jämförelser mellan olika grupper av högskolestuderande. Delmaterial C, slutligen, omfattar alla i undersökningsurvalet som är födda den 15 i någon månad 1948, d v s en tredjedel av hela undersökningsurvalet eller en trettiondel av årskullen. Delmaterial C ger en representativ bild av årskullen och dessutom möjlighet att bilda kontrollgrupper av olika slag till delar av de båda andra urvalen. De olika delmaterialen sammanfaller i stor utsträckning, vilket visas av figur 1.

Figur 1 De olika delurvalen med kombinationer

I tidigare rapporter från LING-projekten (Christianson & Härnqvist 1980, 1981, 1982) har redovisats enkätens genomförande och bortfallsanalyser, översiktliga resultatanalyser för frågor med fasta svarsalternativ samt utvecklingen av koder för genomgången utbildning, d v s undersökningens centrala "förklarande" variabel. Hänvisningar till dessa rapporter ges i det följande med beteckningarna LING-1, 2 resp 3.

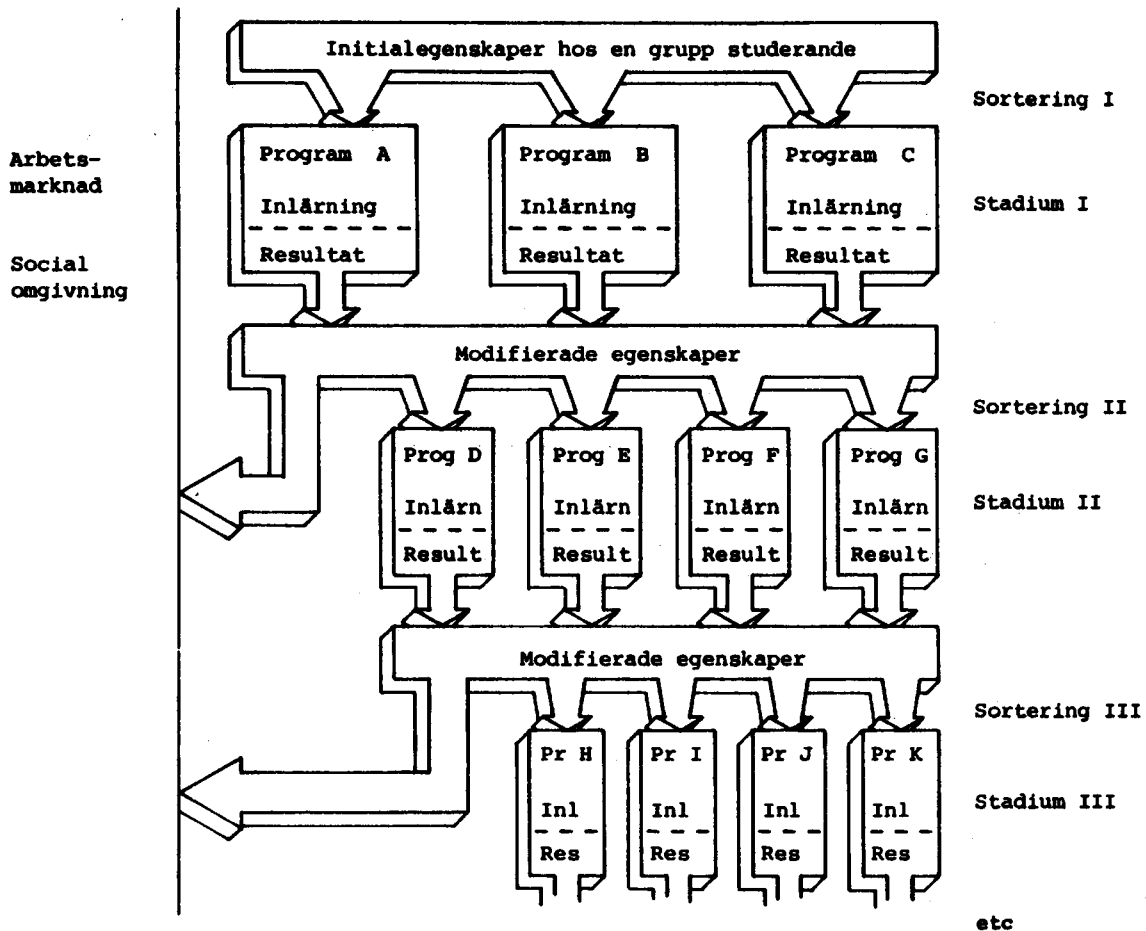
I denna rapport studeras enkätsvaren hos män resp kvinnor inom delurval A i förhållande till utbildningsnivå, intelligens och social bakgrund. Därvid är de båda senare variablerna närmast att betrakta som kontroller för sådana skillnader mellan utbildningsgrupperna som förelåg redan i utgångsläget före det differentierande valet av utbildning. Resultaten beskrivs med hjälp av procenttal för olika undergrupper av materialet, men före denna beskrivning har en statistisk analys genomförts för att fastställa vilka indelningsgrunder som gett upphov till signifikanta skillnader.

I kapitel 2 presenteras undersökningsmodellen, i kapitel 3 tillvägagångssättet vid analysen och i de därpå följande kapitlen resultaten för olika grupper av frågor i enkäten.

Kapitel 2

Undersökningsmodellen

Som utgångspunkt för LING-projektet skisserades den modell som återges i figur 2 (från Härnqvist, 1977; även i LING-1).

Figur 2 Modell över utbildningssystemet

Från ett gemensamt utgångsläge, där varje individ representeras av ett antal "egenskaper", går olika individer olika vägar genom utbildningssystemet och lämnar det vid olika tidpunkter. Varje "vägval" påverkas av deras egenskaper inför denna valsituation, och varje avsnitt av utbildningen påverkar i sin tur deras egenskaper inför nästa valsituation. Dessa val eller sorteringar - vare sig de görs av individen själv eller av skolan - är det ena slaget av processer som påverkar deras slutläge vid avslutad skolgång.

Den andra sortens process är inläringen på resp stadium som kommer till uttryck i kunskaper, färdigheter, attityder, värderingar etc vid slutet av varje program och påverkar sorteringen inför nästa. När man väl lämnat utbildningssystemet och gått över till arbetslivet och den vuxnes sociala omgivningar kan man anta att liknande sorterings- och inlärningsprocesser fortsätter att verka, även om "programmen" inte längre kan urskiljas på samma tydliga sätt som inom det reguljära utbildningssystemet.

Denna modell ger givetvis en förenklad bild av verkligheten. Den presenterar ett i stort sett hierarkiskt utbildningssystem där det ena stadiet på ett regelbundet sätt följer på det närmast tidigare och utträdet från utbildning till arbetsliv framstår som definitivt. Genom förändrade antagningskrav baserade på principen om återkommande utbildning har många möjligheter till avvikelser från ett sådant system introducerats. Å andra sidan har vår beskrivning i LING-3 av utbildningsgången för personer födda 1948 visat att modellen i väsentlig grad fortfarande är tillämplig för den årskull vi här studerar.

I denna rapport har vi koncentrerat oss på följande komponenter i modellen:

- o utgångsläget vid 13 års ålder representerat av
 - socialgrupp enligt faderns yrke och utbildning
 - intelligens mätt med ett test innehållande verbala, induktiva och spatiala uppgifter
- o uppnådd utbildningsnivå vid 32 års ålder klassificerad enligt en skala som främst tar fasta på antalet stadier man genomgått i ett hierarkiskt uppbyggt utbildningssystem, vars nivåer i stort sett bestäms av omfattningen av teoretiskt betonade utbildningsmoment. Vissa stadier såsom yrkesskola och fackskola har dessutom starka inslag av yrkesförberedelser men med tydliga skillnader i inriktning mellan män och kvinnor
- o svar på ett stort antal enkätfrågor om individens situation och inställning i olika avseenden vid 32 års ålder

I samtliga hänseenden har resultaten bearbetats för män och kvinnor var för sig, även om könsskillnaderna inte är någon primär frågeställning i denna rapport. För enkätsvaren har de redan belysts i LING-2.

Uppmärksamheten i denna rapport riktas i första hand mot enkätsvarens samband med utbildningsnivå. Huvudfrågeställningen är om och hur enkätsvaren skiljer sig mellan grupper av personer som gått olika långt i det hierarkiska utbildningssystemet.

Sådana skillnader i vuxen ålder kan emellertid enligt modellen även avspegla skillnader redan i det för alla gemensamma utgångsläget eller skillnader uppkomna genom erfarenheter efter avslutad utbildning. I denna rapport kan skillnader i utgångsläget i viss utsträckning hållas under kontroll med hjälp av variablerna socialgrupp och intelligens, som enligt erfarenheter från många undersökningar fångar upp en betydande del av den för de tidiga utbildningsvalen relevanta variationen. Däremot kontrolleras i detta sammanhang inte variationen i erfarenheter efter avslutad utbildning. Denna kommer att behandlas i senare rapporter, där vi framför allt kommer att studera enkätsvaren i förhållande till variationen i yrkestillhörighet inom och mellan olika utbildningsgrupper. Den här rapporten får alltså betraktas som ett första steg i analysen av utbildningseffekter.

Det förhållandet att det finns ett starkt samband mellan uppnådd utbildningsnivå å ena sidan, social bakgrund och intelligens å den andra (jfr tabell 2) har föranlett begränsningar i den design som tillämpas i LING-material A. I högre socialgrupper och på högre intelligensnivåer är det svårt att finna representanter för korta teoretiska utbildningar. På de lägsta intelligensnivåerna är högutbildningar mycket ovanliga. Därför har material A skurits till så att det omfattar bara individer vilkas fäder är arbetare eller lägre tjänstemän utan teoretisk utbildning utöver folkskola. Inom denna grupp har individer på de tre lägsta stegen av en niogradig intelligensskala uteslutits. Detta har gett en design där flertalet undergrupper innehåller tillräckligt många individer för att separata beräkningar av svarsfrekvenser skall vara meningsfulla.

Å andra sidan utgör dessa begränsningar givetvis ett ingrepp i generaliserbarheten av utbildningseffekterna till hela populationen. De blir i stort sett utbildningseffekter hos normal- och högbegåvade individer från hem utan tidigare utbildningstradition. Likaså reduceras inflytandet på enkätsvaren från social bakgrund och intelligens genom den valda begränsningen i designen. Dessa ingrepp i generaliserbarheten får i sin tur motvägas inom andra faser i LING-projektet. Sålunda blir det i det representativa LING-material C möjligt att med en annan statistisk metodik (path-analys) studera hela variationen i materialet - något som dock i sin tur kan leda till andra inskränkningar i resultatens tolkbarhet. I bägge fallen gäller dessutom givetvis den restriktionen att alla resultat hänförs till en och samma årskull - personer födda 1948 - som vuxit upp, utbildats och gjort entré på arbetsmarknaden under de specifika betingelser som gällt denna födelsekohort.

LING-material A inom vilket analyserna genomförts omfattar sammanlagt 3928 personer, som besvarat projektets enkät i början av 1980. Som visats i LING-1 utgör detta 78 % av de tillfrågade. Där framgår också att svarsfrekvensen varit förhållandevis högre på högre utbildningsnivåer, i högre socialgrupper och på högre intelligensnivåer. Det är vidare troligt att de som i en viss undergrupp svarat utgör ett något mer positivt urval i andra hänseenden än de som inte svarat. Tillsammans leder detta selektiva bortfall till att positiva samband mellan enkätsvar och förklarande variabler kan ha reducerats något, medan negativa samband kan ha förstärkts. Det är dock inte troligt att dessa effekter på något mera markant sätt har påverkat resultaten.

Sammanfattningsvis behandlar denna rapport alltså enkätsvaren i förhållande till tre förklarande variabler - socialgrupp (S), intelligens (I) och utbildning (U) - bland vilka U är den primära undersökningsvariabeln och I kontrollvariabler med begränsad variation. Kategoriindelningen i de förklarande variablerna - jämte deras relativa fördelningar bland män och kvinnor - framgår av tabell 1. I intelligenstestet motsvarar kategorin L (låg) ungefär skalstegen 4-5 i en niogradig skala, M (medel) 6-7 och H (hög) 8-9. Beteckningarna är alltså relaterade till den undersökta gruppens variation och inga absoluta om-
dömen.

Tabell 1 Kategoriindelning i förklarande variabler jämte procentuell fördelning bland män och kvinnor i material A.

Antal män: 2011

kvinnor: 1917

Indelningsgrund		% av material A hos	
		män	kvinnor
Social bakgrund (S)	E: arbetare	67	67
	C: lägre tjänstemän utan utbildning över folkskola	33	33
Intelligens (I)	L: testpoäng 50-67	44	50
	M: testpoäng 68-85	43	40
	H: testpoäng 86-120	13	10
Utbildning (U)	O: folkskola	12	11
	Y: yrkesskola	22	14
	E: enhetsskola	7	10
	R: realskola	14	23
	F: fackskola	10	14
	G: gymnasium	19	19
	H: högskola	16	9

Anm För mera exakta definitioner av utbildningsvariabelns kategorier hänvisas till LING-3.

Fördelningen på socialgrupper enligt faderns yrke är densamma för män och kvinnor. Männerna har något högre testpoäng, vilket som visats i andra sammanhang närmast beror på skillnader i det spatiala deltestet. Fördelningarna på utbildningsnivåer är klart olika för män och kvinnor. De största skillnaderna återfinns för yrkesskola, där "manliga" utbildningsvägar dominerat, för kategorin realskola som här även innefattar flickskola samt för högskola.

De förklarande variablernas inbördes samband visas i tabell 2.

Tabell 2 Sambandet mellan förklarande variabler inbördes (i procent av antalet i varje rad).

Män										
Int	Soc	O	Y	E	R	F	G	H	S:a %	Antal
L	E	20	37	9	12	10	8	4	100	630
	C	15	19	8	18	12	18	10	100	252
M	E	10	20	7	16	10	21	15	100	559
	C	6	9	7	12	12	32	23	100	298
H	E	0	9	6	11	10	29	35	100	150
	C	1	3	2	9	6	28	52	100	122
Antal		236	437	150	274	208	387	319		2011

Kvinnor										
Int	Soc	O	Y	E	R	F	G	H	S:a %	Antal
L	E	21	22	11	23	12	8	2	100	678
	C	10	13	10	25	19	18	5	100	284
M	E	8	11	11	26	15	20	9	100	491
	C	4	5	7	23	12	30	18	100	265
H	E	2	3	6	14	19	31	24	100	119
	C	0	2	0	15	9	45	29	100	80
Antal		218	261	183	450	271	360	174		1917

Fördelningarna på olika utbildningsgrupper skiljer sig mellan olika kombinationer av intelligens och socialgrupp, likaså för män och kvinnor. Andelarna för folkskola sjunker och andelarna för högskola stiger på ett mycket regelbundet sätt när man går från den lägsta intelligensgruppen i socialgrupp E till den högsta intelligensgruppen i socialgrupp C. Skillnaderna mellan extremgrupperna är mycket stora. Männens högre frekvens för yrkesskola och högskola och kvinnornas för realskola-flickskola framträder på alla nivåer.

Kapitel 3

Analysförfarande

Enkätsvarens samband med utbildning, intelligens och social bakgrund har analyserats med hjälp av en statistisk metod som kallas log-lineär analys och som bygger på förhållandet mellan frekvenser i olika kombinationer av kategoriindelade variabler. Förfarandet beskrivs lättast i anslutning till ett konkret exempel. För detta har valts svaren på den första fråga som redovisas i kapitel 3, nämligen fråga 19 A: "Vad tyckte du om att gå i skolan?" Svaren skulle här anges i en femgradig skala från "mycket bra" till "illa", där de tre mellanlägena var markerade med rutor men saknade verbala beskrivningar.

Det första steget i beräkningarna blev att dela den femgradiga skalan i en HÖG- och en LÅG-kategori. Detta gjordes så att de två mest positiva svaren fördes till HÖG och de tre minst positiva till LÅG. Principen för denna dikotomisering har genomgående varit att dela det totala materialet i två så lika stora grupper som möjligt. Detta har lyckats olika väl i olika frågor. I fråga 19 A kom 43 % av männen och 59 % av kvinnorna att tillhöra HÖG-gruppen.

De könsskillnader som dessa procenttal avspeglar har redan beskrivits i LING-2. Där könsskillnader förekommer är de liksom i detta exempel oftast högst avsevärda. Ibland är de till och med så stora att olika gränsdragningar mellan HÖG och LÅG blir nödvändiga. Detta anges i anslutning till resp resultatredovisningar. Tillsammans med enkätsvarens uppdelning i HÖG- och LÅG-kategorier ger de tre förklarande variablerna (socialgrupp, intelligens och utbildning) redan fyra indelningsgrunder och följaktligen en mycket komplex analys. Könsskillnadernas storlek och analysens komplexitet motiverar att kön ej används som indelningsgrund i den log-lineära analysen. I stället genomförs denna analys parallellt för män och kvinnor var för sig.

Den log-lineära analysen baseras på frekvenstabeller där de olika variablerna kombineras med varandra. Tillsammans med HÖG- och LÅG-kategorierna i enkät-svaren (F) bildar de förklarande variablerna S, I och U ej mindre än 84 undergrupper inom vardera könet, nämligen

$$F \times S \times I \times U$$

$$2 \times 2 \times 3 \times 7 = 84$$

En fullständig frekvenstabell för fråga 19 A (män) visas i tabell 3. I dessa 84 celler anges antalet svarande med olika kombinationer av de fyra indelningsgrunderna.

Tabell 3 Cellfrekvens för alla indelningsgrunderna i kombination (män).
Absoluta tal.

F 19A	Soc	Int	O	Y	E	R	F	G	H
HÖG	E	L	35	62	18	24	25	23	13
		M	15	35	12	36	26	62	52
		H	0	6	3	3	6	26	42
	C	L	7	18	5	16	12	23	12
		M	2	12	11	7	13	54	45
		H	0	1	1	5	3	19	52
LÅG	E	L	82	158	37	49	38	28	11
		M	40	76	29	52	28	50	33
		H	0	6	5	14	9	17	10
	C	L	26	26	16	27	17	20	13
		M	13	14	9	25	21	38	22
		H	1	3	1	6	4	14	11

Ur den fullständiga frekvenstabellen kan bildas hela 15 s k marginaltabeller, där uppdelningen enligt en eller flera av indelningsgrunderna slopats. Här följer ett par exempel.

I tabell 4 slopas alla indelningsgrunderna utom F, d v s alla HÖG- resp LÅG-svar i F summeras oavsett vilken av undergrupperna de kommer från. Ur denna tabell kan procenten med HÖG- och LÅG-svar beräknas. Det sammanlagda antalet i denna tabell är något lägre än antalet män enligt tabell 1, vilket beror på ett mindre svarsbortfall i denna fråga (3,5 %).

Tabell 4 Marginalfrekvenser för F 19A (män). Absoluta tal.

LÅG	HÖG
1 099	842

I tabell 5 slopas på motsvarande sätt uppdelningen enligt social bakgrund, medan övriga indelningsgrunder bibehålls. Ur denna tabell kan procenten med HÖG- och LÅG-svar i enkäten beräknas för olika kombinationer av intelligens och utbildningsnivå.

Tabell 5 Marginalfrekvenser för indelningsgrunderna F, I och U i kombination (män). Absoluta tal.

F 19A	Int	O	Y	E	R	F	G	H
HÖG	L	42	80	23	40	37	46	25
	M	17	47	23	43	39	116	97
	H	0	7	4	8	9	45	94
LÅG	L	108	184	53	76	55	48	24
	M	53	90	38	77	49	88	55
	H	1	9	6	20	13	31	21

Vilka bland dessa marginaltabeller som förtjänar ett mera detaljerat studium avgörs av den log-lineära analysens signifikansprövningar. Det är ej möjligt att här ge en teknisk beskrivning av den log-lineära analysen. För en sådan hänvisas till det använda dataprogrammet, nämligen BMDP 3F, och däri angivna källor. En god allmän beskrivning av metoden ges i Rutter m fl (1979, Appendix H, s 246-256). I mycket allmänna ordalag kan metoden beskrivas som en generalisering till mer än två indelningsgrunder av χ^2 för analys av kontingenstabeller. Där χ^2 använder multiplikation av marginalproportioner för beräkning av väntade värden, begagnar den log-lineära metoden addition av logaritmer för proportioner som skattats ur marginaltabeller av olika komplexitetsgrad. I båda fallen kan signifikansen beräknas ur χ^2 -tabeller.

I denna rapport redovisas de signifikanta sambanden ($p < .05$) mellan enkätsvaren och de tre förklarande variablerna social bakgrund, intelligens och utbildning. Svaren på fråga 19 A (män) har ett positivt samband med såväl intelligens som utbildning - ett samband som gäller båda variablerna var för sig och som inte uppkommit genom det positiva inbördes sambandet mellan de två förklarande variablerna. Detta belyses i tabell 6 som är framräknad ut tabellerna 4 och 5.

Tabell 6 Inställning till skolan enligt F 19A. Avvikelser (i procentenheter) från totalgruppen av män i olika undergrupper enligt utbildning och intelligens.

Utb:		O	Y	E	R	F	G	H
Int:	L	-15	-13	-13	- 9	- 3	+ 6	+ 8
	M	-19	- 9	- 5	- 7	+ 1	+14	+21
	H	+16	+39

Samtliga dessa tal är differenser från totalgruppens 43 % av positiva svar på frågan "Vad tyckte du om att gå i skolan?". Talet -15 i cellen för L/O betyder att endast $(43-15=)$ 28 % av denna undergrupp svarat positivt medan +39 i cellen H/H anger att hela $(43+39=)$ 82 % gett detta svar bland de högskoleutbildade som samtidigt tillhör den högsta nivån enligt intelligenstaget. Användningen av avvikelser från totalen i stället för procenttal som sådana underlättar jämförelser mellan olika frågor. Punkterna i tabellens H-rad anger att antalen i H-grupperna enligt intelligens bedöms som alltför små (<30) i utbildningsgrupperna O - F för att procentberäkningar skall vara meningsfulla.

Av tabell 6 kan utläsas att inställningen till skolan när den bedöms ett 20-tal år efteråt på det hela taget är mer positiv bland dem som vid 13 år hade intelligensresultat över medelvärdet för årskullen liksom bland dem som senare uppnått högre utbildningsnivåer. Vardera variabeln har som också framgått av signifikansprövningen ett eget (partiellt) samband med enkätsvaren.

I analysen kan även uppträda interaktioner mellan variablerna i bemärkelsen olika slags samband med t ex utbildning på olika intelligensnivåer. Även dessa interaktioner redovisas i det följande.

Signifikansprövningen kan i den log-lineära analysen följas upp med jämförelser mellan empiriska frekvenser och modellfrekvenser skattade ur de signifikanta effekterna av olika variabler. Eftersom dataprogrammet inte automatiskt kunde klara modellberäkningar för mer än tre av våra fyra indelningsgrunder åt gången, uteslöts detta led i analysen. Redovisningen begränsades alltså till signifikansprövning av enkätsvarens partiella samband med tre förklarande variabler jämte beräkning av avvikelser från totalvärden i de fall signifikans erhållits på minst .05-nivå. Beräkningarna görs för män och kvinnor var för sig.

Kapitel 4

Utbildning

Sju frågor i enkäten handlar direkt om utbildning (jfr LING-2 s 4). Två av frågorna (nr 19 och 27) har fasta svarsalternativ, och dessa är de enda som redovisas i denna rapport. En fråga (nr 17) har tillsammans med registeruppgifter använts för den klassificering i utbildningsgrupper som närmare beskrivits i LING-3 och begagnas i denna rapport.

Inställning till skolan

Fråga 19 har i korthet presenterats i samband med beskrivningen av den log-lineära analysen i föregående kapitel. Den övergripande frågan löd: "Hur var det för dig i allmänhet i skolan?" och denna följdes av fem delfrågor avseende olika aspekter av skolgången. I introduktionstexten före frågan påpekades att man går i skolan ganska länge och det är inte likadant jämt. I fråga 19 skulle man beskriva hur det var för det mesta, och därefter kunde man i två öppna frågor beskriva när det var bäst resp sämst och varför. De bedömningar som nu skall redovisas kan alltså avse helt olika stadier för personer som uppnått olika utbildningsnivåer, vilket gör att den närmare tolkningen får anstå tills även svaren på de öppna frågorna redovisats.

Tabell 7 visar förekomsten av signifikanta samband enligt den log-lineära analysen mellan å ena sidan svaren på delfrågorna, å andra sidan de förklarande variablerna. Som signifikansgräns har använts $p \leq .05$, men flertalet signifikanser är i själva verket långt starkare. Samband som innebär att de högre grupperna enligt social bakgrund, intelligens resp utbildning redovisat en mera positiv inställning till skolarbetet markeras med plus-tecken i tabellen, motsatsen med minustecken. I tabell 7 förekommer ej socialgrupp, eftersom inga signifikanta skillnader mellan de här jämförda socialgrupperna (E och C) har registrerats.

De frågor som rör skolan som sådan (A och E) - och inte avser personliga relationer till lärare och kamrater (B, C, D) - visar samma mönster för både män och kvinnor: markerade positiva samband med intelligens och utbildning. Dessa kan beskrivas med hjälp av differenser från HÖG-procenten i totalmaterialet på liknande sätt som i tabell 6. Här används i sammanfattande syfte genomsnittet av differenserna för män och kvinnor i delfrågorna A och E (tabell 8).

Tabell 7 Inställning till skolan. Samband med intelligens och utbildning.

	Män		Kvinnor		IntxUtb
	Int	Utb	Int	Utb	
A. Vad tyckte du om att gå i skolan?	+	+	+	+	
B. Vad tyckte du om lärarna?				-	
C. Vad tyckte lärarna om dig?		+		-	*
D. Hur gick det för dig att få kamrater?	-				
E. Hur klarade du av skolarbetet?	+	+	+	+	

Tabell 8 Inställning till skolan. Genomsnittliga avvikelser från totalgruppen i olika undergrupper enligt utbildning och intelligens. Delfrågorna A och E, män och kvinnor.

Utbildning:	O	Y	E	R	F	G	H
Int: L	-15	-12	-16	-9	-1	+7	+8
M	-6	-2	-8	-4	-4	+12	+20
H	+20	+32

Minst positiva omdömen om skolgången som de minns den återfinns i de grupper som slutat med folkskola eller enhetsskola, mest positiva bland dem som nått gymnasie- eller högskolenivå. Sambanden med intelligens vid 13 års ålder är också klart positiva. Dessa båda samband existerar oberoende av varandra. Sammanlagt svarar de båda variablerna utbildning och intelligens för en mycket stor variation i bedömningarna - i extremfallet från -16 till +32, d v s halva avståndet mellan noll och hundra procent.

Kolumnen Int x Utb i tabell 7 avser interaktion mellan dessa variabler, (*), och en svag sådan uppträder i delfråga C för kvinnor. Där är sambandet med intelligens i regel positivt och sambandet med utbildning snarast negativt, dock med undantag för de högsta utbildningsgrupperna på den högsta intelligensnivån. Differenserna i delfrågorna B, C och D är överhuvud taget mycket mindre än i delfrågorna A och E men förtjänar ändå en närmare granskning.

I de båda frågorna om förhållandet till lärare visar det sig lämpligt att ta fasta på mönstret i avvikelserna. Detta anges i tabell 9 med hjälp av plustecken för avvikelser från totalen på 5 procentenheter eller mera i en undergrupp och med minustecken för lika stora avvikelser i negativ riktning. Därvid har även utbildningsgrupperna O och Y resp E, R och F medtagits på den högsta intelligensnivån, och avvikelserna avser där resp grupper sammanslagna.

Tabell 9 Förhållande till lärarna. Avvikelser på + 5 procentenheter eller mera i delfrågorna B och C, män och kvinnor.

Int	Kön	Fråga	O	Y	E	R	F	G	H
L	M	B			-		-		-
		C			-	-			
	K	B				+	-	-	
		C				+	-		

M	M	B			-				
		C	-		-		+	+	
	K	B	+	+	-		-		-
		C	+	+		-	-		

H	M	B		+				+	+
		C		+					+
	K	B		+			-	+	+
		C					-	+	+

Eftersom det är två frågor för vardera män och kvinnor kan som mest fyra tecken uppträda i varje ruta. Detta återfinns i högskolegruppen på den högsta intelligensnivån, där alla avvikelserna går i positiv riktning. För gymnasiegruppen pekar resultaten i samma riktning, alltså ett mer positivt minne av förhållandet till lärarna. En liknande tendens finns också i de båda lägsta utbildningsgrupperna - de som i fråga om teoretisk skolgång stannat med ett minimum. Däremot är, intressant nog, tendensen den motsatta i de tre mellangrupper som prövat på någon form av teoretisk fortsättning utan att fullfölja den till "studentexamensnivå". Där dominerar de negativa avvikelserna i alla rutor.

När det gäller kamratrelationerna slutligen (fråga D) så uppträder endast ett signifikant samband, nämligen med intelligens hos männen. Avvikelserna är emellertid nästan identiska hos kvinnorna, vilket framgår av tabell 10.

Tabell 10 Kamratrelationer. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.

Fråga D, män och kvinnor.

Int:	L	M	H
Män	+3	-2	-6
Kvinnor	+2	-1	-7

Avvikelserna är genomgående små, men de tyder på att den högsta intelligensgruppen fann det svårast att få kamrater.

Skolämnenas betydelse

Fråga 27 om skolämnenas betydelse hade följande lydelse:

- Vad tycker du att barn och ungdomar skall få lära sig i skolan idag?
- Om du tänker tillbaka på de ämnen du hade när du gick i skolan, hur mycket tycker du då att man nu skall få lära sig i dem? Skall de få lära sig dem lika mycket som du, mer än du eller mindre än du fick göra?

För varje uppräknat ämne förekom alternativen mer, lika mycket och mindre. Mindre hade genomgående låga svarsfrekvenser utom för ämnet religionskunskap. Vid den log-lineära analysen har svaret mer förts till HÖG-gruppen och övriga svar till LÅG-gruppen utom för just religionskunskap där även lika mycket förts till HÖG-gruppen.

Tabell 11 visar förekomsten av signifikanta skillnader i bedömningen mellan olika undergrupper. Utbildning är här obestridligen den starkast differentierande bland de förklarande variablerna, och endast religionskunskap, hemkunskap och gymnastik saknar helt samband med denna variabel. I de fall där intelligens också har ett partiellt samband går det i samma riktning som det för utbildning. Socialgrupp förekommer bara i tre interaktioner med intelligens resp utbildning.

Tabell 11 Kunskaper i skolämnen. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

	Män		Soc x int	Kvinnor		Soc x int	Soc x utb
	Int	Utb		Int	Utb		
Svenska	-	-		-	-	*	
Engelska				-	-		
Andra språk					-		
Religionkunskap							
Historia		+			+		
Samhällskunskap				+	+		
Geografi					-		
Matematik	-	-			-		
Fysik			*		-		
Kemi					-		
Biologi					-		
Hemkunskap							
Teckning					+		*
Slöjd					+		
Musik		+			+		
Gymnastik							

Beskrivningen av avvikelser från totalgruppen ägnas här helt åt utbildningsgruppernas avvikelser. I tabell 12 visas avvikelserna för ämnen med negativa samband, i tabell 13 motsvarande för ämnen med positiva samband. I tabellerna anges även totalgruppens procenttal, från vilka avvikelserna beräknats. I de fall där ett samband i samma riktning föreligger med intelligens förstärks differenserna mellan utbildningsgrupperna något, men tendensen ändras inte.

I tabell 12 återfinns språken, matematik och naturvetenskapliga ämnen såväl bland män som kvinnor; dessutom geografi (kvinnor) och slöjd (män). Skillnaden mellan extremgrupperna i utbildning (O och H) är störst i matematik och engelska; därefter kommer svenska och andra språk. I de naturvetenskapliga ämnena avviker de högskoleutbildade kvinnorna något från den allmänna trenden genom att redovisa svagt positiva avvikelser från totalgruppen. I stort sett är dock kraven på ytterligare kunskaper för den unga generationen - i jämförelse med de svarandes egna - omvänt proportionella mot de svarandes egen utbildningsnivå. Men svaren återspeglar samtidigt en positiv värdering av teoretiska kunskaper hos dem som tidigt har lämnat utbildningssystemet.

Tabell 12 Kunskaper i skolämnen. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Ämnen där lågutbildade har höga krav.

		% i total-	O	Y	E	R	F	G	H
		gruppen							
Svenska	M	45	+12	+ 6	+ 9	- 5	- 2	- 6	- 9
	K	49	+13	+ 6	+ 9	+ 1	- 4	-13	-10
Engelska	M	56	+15	+12	+ 5	- 3	+ 3	- 7	-17
	K	52	+20	+16	+ 6	0	+ 2	-16	-19
Andra språk	M	41	+ 9	+ 6	- 2	- 4	- 1	- 6	- 5
	K	39	+14	+17	+ 2	- 3	0	-13	-14
Geografi	K	14	+ 7	+ 3	+ 2	- 4	+ 1	- 3	+ 3
Matematik	M	49	+22	+12	+ 9	0	+ 4	-14	-24
	K	38	+28	+17	+ 6	- 1	-12	-15	-20
Fysik	M	27	+ 6	+ 8	+ 4	- 3	+ 2	- 7	-10
	K	14	+ 7	+ 8	- 1	- 4	- 3	- 2	+ 2
Kemi	M	23	+ 9	+ 9	+ 8	- 2	0	- 6	-10
	K	14	+ 6	+ 8	- 2	- 4	- 3	- 2	+ 2
Biologi	M	29	+ 8	+ 4	+ 4	- 8	+ 1	- 4	- 3
	K	25	+ 4	+ 5	- 1	- 7	+ 4	- 1	+ 2
Slöjd	M	25	+14	+ 1	+ 1	- 4	+ 1	- 2	- 3
<i>I genomsnitt</i>			+12	+ 7	+ 4	- 3	0	- 7	- 8

Tabell 13 Kunskaper i skolämnen. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Ämnen där högutbildade har höga krav.

		% i total-	O	Y	E	R	F	G	H
		gruppen							
Historia	M	11	- 1	- 5	+ 2	- 2	0	0	+ 9
	K	11	0	- 3	- 3	- 4	+ 2	0	+12
Samhällskunskap	K	61	- 8	- 2	- 8	0	+13	- 4	+ 8
Teckning	K	13	- 8	- 6	- 3	- 3	+ 1	+ 6	+14
Slöjd	K	25	+ 2	- 4	- 4	- 5	+ 1	+ 6	+ 8
Musik	M	20	+ 1	- 4	+ 3	- 8	- 3	+ 4	+ 5
	K	25	- 2	- 3	- 3	- 3	+ 4	+ 3	+14
<i>I genomsnitt</i>			- 2	- 4	- 2	- 4	+ 3	+ 2	+10

Avvikelserna i ämnen där högutbildade visar mer positiva svar (tabell 13) är i allmänhet betydligt mindre än avvikelserna i tabell 12. Bara högskolegruppen skiljer sig mera markant från övriga. Trots att de långtidsutbildade haft mera även av ämnen som historia och samhällskunskap har de positiva avvikelser i dessa ämnen, vilket tyder på en hög värdering av ämnena, i varje fall i efterhand. Särskilt gäller detta samhällskunskap. Också de praktisk-estetiska ämnena finns med i denna tabell. Dessa torde relativt sett ha spelat en mindre roll i de längre än de kortare utbildningarna. Därför kan detta möjligen ses som ett kompensatoriskt resultat av samma innebörd som de lågutbildades högre krav i fråga om teoretiska ämnen.

Kapitel 5

Arbetsförhållanden

Tre frågor i enkäten handlar direkt om arbetsförhållanden (jfr LING-2, kap 4). Två av dem (nr 6 och 7) behandlar faktiska resp önskade egenskaper hos arbetet, en av dem (nr 8) möjligheterna att påverka sin egen arbetssituation. Som en bakgrund till resultaten för dessa frågor skall emellertid först redovisas ett par uppgifter om deltagarnas sysselsättning som de framkommit i fråga 1 om nuvarande sysselsättning.

Hela 85 % bland männen anger anställning på heltid och det förekommer inga markanta variationer kring detta procenttal mellan utbildnings-, intelligens- och socialgrupper. Bland kvinnorna är det 31 % som anger heltidsanställning, 42 % deltidsanställning och 64 % att de sköter familjens hushåll, ett svar som ju kan förekomma i kombination med något av de övriga. Det finns emellertid stora skillnader mellan utbildningsgrupperna såsom framgår av tabell 14.

Tabell 14 Sysselsättning bland kvinnor i olika utbildningsgrupper.

	O	Y	E	R	F	G	H
Anställd på heltid	19	23	24	27	35	38	52
Anställd på deltid	42	48	37	46	43	40	33
Summa anställda	61	71	61	73	78	78	85
Sköter familjens hushåll	75	76	72	69	55	57	38

Andelen med heltidsarbete är mer än dubbelt så stor i högskolegruppen som i gruppen med bara folkskola. Förekomsten av hushållsarbete varierar i omvänd riktning.

Egenskaper hos arbetet - faktiska och önskade

De två frågorna om egenskaper hos arbetet hade följande lydelse:

Fråga 6 Är det så här på ditt nuvarande eller senaste arbete?

Följs av tio beskrivningar (jfr tabell 15) med svarsalternativen Ja, Delvis och Nej. HÖG-gruppen omfattar Ja-svaren dock inte för den allra första beskrivningen, där även Delvis fått föras till HÖG-gruppen.

Fråga 7 Är det viktigt för dig att arbetet är så hårt?

Följs av samma beskrivning som i fråga 6, men mellanalternativet bland svaren är här Det spelar ingen roll. Mellanalternativet har räknats in i HÖG-gruppen för den första beskrivningen. I övriga fall omfattar HÖG-gruppen endast Ja-svaren.

Tabell 15 visar förekomsten av samband med de tre förklarande variablerna för såväl faktiska som önskade egenskaper hos arbetet. Som synes är utbildning även här den oftast företrädda bland de förklarande variablerna. Där även andra variablers samband är, signifikanta går de nästan utan undantag i samma, d v s förstärkande riktning. Överensstämmelsen mellan män och kvinnor och mellan faktiska och önskade förhållanden är också betydande.

De flesta raderna i tabellen domineras av plus- eller minustecken.

Tabell 15 Faktiska och önskade egenskaper hos arbetet. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

	Faktiska			KVINNOR			Önskade			KVINNOR				
	MÄN			Soc	Int	Utb	Soc	Int	Utb	Soc	Int	Utb	Soc	Soc
													int ^x	utb ^x
A Arbetsuppgifterna (Au) är för det mesta desamma			-			-			-					
B Au är klart angivna			-			-								
C Man bestämmer själv hur Au skall utföras	+		+			+			+			+		+
D Man utför Au tillsammans med andra						+			-	+			+	*
E Arbetet (A) ger en nya kunskaper	+		+	+		+			+	*			+	
F A kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet			-			-			-				-	-
G Man slipper tänka på Au på sin lediga tid	-		-			-			-			*	-	*
H Man slipper oroa sig för att bli utan A						+						-		
I A ger möjlighet till anställning med mer inflytande						+						+	-	
J A ger möjlighet till anställning med högre inkomst						+						-	-	

Ann, + anger att grupperna skiljer sig åt men att rangordningen mellan grupperna ej överensstämmer med koden

I stort sett är egenskaperna med positiva samband tillika sådana som i LING-2 visade sig få mer positiva svar från männen. Omvänt är egenskaperna med negativa samband sådana som angavs oftare av kvinnor (undantag F). Man kan i stort sett tala om den första gruppen som en högstatusgrupp bland egenskaperna och den andra gruppen som lågstatusgrupp. Även om sambanden är starkast för kön och utbildning bland de hittills undersökta variablerna, är det troligt att en del av dessa samband skulle försvagas om man i analysen införde en kategorisering efter de svarandes yrkestilhörighet - något som dock får anstå till en senare fas av bearbetningen.

Tabell 16 Faktiska egenskaper hos arbetet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

<i>Positiva samband</i>			% i totalgrupp	<i>i</i>						
				O	Y	E	R	F	G	H
C	Bestämmer själv hur	M	59	- 5	- 5	- 1	- 4	+ 3	+ 5	+ 7
		K	42	- 2	- 3	- 7	- 7	- 1	+ 7	+16
E	Ger nya kunskaper	M	65	-17	- 9	- 4	- 3	+ 4	+ 9	+13
		K	60	-27	- 7	- 1	- 5	+14	+ 7	+13
H	Slipper oroa sig för att bli utan	M	60	-10	- 7	- 4	0	+ 1	+ 8	+10
		K	71	- 8	- 4	- 1	- 2	+11	+ 3	+ 3
I	Mer inflytande	M	38	-16	-15	- 9	- 2	0	+15	+19
		K	26	-10	- 2	- 3	- 3	+ 5	+ 2	+14
J	Högre inkomst	M	42	-18	-15	- 8	- 2	+ 1	+14	+18
<i>I genomsnitt</i>				-13	- 7	- 4	- 3	+ 4	+ 8	+13
<i>Negativa samband</i>										
A	För det mesta desamma	M	63	+ 8	+ 2	+ 3	+ 5	+ 7	- 2	-14
		K	81	+13	+ 8	+ 4	+ 4	- 1	- 6	-24
B	Klart angivna	M	23	+ 3	+15	+ 4	+ 7	- 4	- 3	- 8
		K	29	+13	+ 5	+ 6	+ 8	- 7	- 8	-17
F	Fysisk styrka	M	27	+18	+18	+10	+12	- 6	-10	-19
		K	23	+ 6	+11	+ 1	- 5	- 6	-11	-17
G	Slippa tänka på arbetet under ledig tid	M	37	+10	+13	+ 6	+11	- 4	-12	-24
		K	44	+26	+ 7	+13	+10	-10	-16	-33
<i>I genomsnitt</i>				+12	+10	+ 6	+ 6	- 4	- 8	-20
<i>Övriga</i>										
D	Tillsammans med andra	K	34	- 4	+ 2	- 2	+ 1	+11	- 4	- 8

I tabell 16 har sambanden mellan bedömningen av faktiska egenskaper hos arbetet och utbildning beskrivits i form av avvikelser på samma sätt som i föregående kapitel. I genomsnitt uppträder de olika utbildningsgrupperna i samma ordning som de anges i kod och tabellhuvud. De största skillnaderna mellan folkskole- och högskolegruppen återfinns för följande egenskaper:

Positiva samband

E: Ger nya kunskaper (M, K)
I: Mer inflytande (M)
J: Högre inkomst (M)

Negativa samband

A: För det mesta desamma (K)
B: Klart angivna (K)
F: Fysisk styrka (M)
G: Slipper tänka på arbetet (M, K)
under ledig tid

Den mest extrema skillnaden finns i kvinnornas ja-svar på G. 70 % av de folkskoleutbildade mot 11 % av de högskoleutbildade anger att man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid. Motsvarande andelar bland männen är 47 resp 13 %, sålunda lika i högskolegruppen men väsentligt olika i folkskolegruppen, där ju andelen yrkesverksamma bland kvinnorna också är avsevärt lägre (jfr tab 14).

Tabell 17 Önskade egenskaper hos arbetet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

Positiva samband		% i totalgrupp	% i						
			O	Y	E	R	F	G	H
C Bestämmer själv hur	M	82	- 8	- 5	- 5	- 1	+ 1	+ 5	+10
	K	76	- 3	- 9	- 8	- 4	+ 3	+ 9	+15
D Tillsammans med andra	M	47	- 1	- 4	- 2	- 9	- 1	+ 3	+14
	K	56	-12	-10	- 3	- 8	+12	+ 7	+18
E Ger nya kunskaper	M	90	-12	- 4	- 2	0	+ 3	+ 6	+ 6
	K	93	-10	- 5	- 3	- 3	+ 6	+ 4	+ 6
I Mer inflytande	M	50	- 7	- 3	- 2	- 3	+ 6	+ 3	+ 9
<i>I genomsnitt</i>			- 8	- 6	- 4	- 4	+ 4	+ 5	+11
<i>Negativa samband</i>									
A För det mesta desamma	M	25	+16	+ 3	+ 5	+ 3	0	- 9	-11
	K	33	+18	+ 7	+ 3	+ 5	- 2	-14	-17
B Klart angivna	K	35	+13	+ 4	+ 3	+ 1	- 4	- 5	-11
F Fysisk styrka	M	23	+17	+ 9	+ 1	+ 6	- 6	- 9	-16
	K	23	+14	+ 8	- 1	- 1	+ 1	- 6	- 8
G Slippa tänka på arbetet under ledig tid	M	53	+ 2	+ 8	+ 1	+ 7	- 5	- 8	- 7
	K	62	+13	+10	+ 5	+ 3	- 4	- 8	-19
J Högre inkomst	K	45	+ 6	+ 6	+ 6	+ 5	- 4	- 6	-10
<i>I genomsnitt</i>			+12	+ 7	+ 2	+ 4	- 3	- 8	-12

I tabell 17 ges motsvarande avvikelser från totalgruppen i fråga om önskade egenskaper hos arbetet. Differenserna är likartade men på det hela taget något mindre.

Positiva samband

D: Tillsammans med andra (K)

Negativa samband

A: För det mesta desamma (M, K)

B: Klart angivna (K)

F: Fysisk styrka (M)

G: Slipper tänka på arbetet (K)
under ledig tid

En jämförelse mellan tabellerna 16 och 17 tyder på att det i regel är de grupper som mest utsätts för en viss egenskap hos arbetet som också oftast anger den bland önskade egenskaper. Det finns dock några tendenser i motsatt riktning som tydligt framkommer om man direkt jämför utbildningsgruppernas svarsfrekvenser i de båda frågorna 6 och 7. Tabell 18 är en vidarebearbetning av en sådan jämförelse, där med plustecken anges de utbildningsgrupper som mer än genomsnittligt för hela materialet önskar ett "tillskott" i sin arbets-situation av en viss egenskap. Minustecken anger önskemål om "tillskott" från en viss utbildningsgrupp som är klart lägre än genomsnittligt för hela materialet. Villkoret för att tas med har i båda fallen satts till en avvikelse från genomsnittet på 10 procentenheter eller mer.

Tabell 18 Egenskaper hos arbetet. Önskade "tillskott" klart över (+) resp under (-) genomsnittet.

		O	Y	E	R	F	G	H
D Tillsammans med andra	M				-			+
	K		-				+	+
G Slippa tänka på arbetet under ledig tid	M							+
	K	-						+
I Mer inflytande	M		+				-	-
	K							-
J Högre inkomst	M	+	+	+			-	-
	K	+						-
B Klart angivna	M		-					
	K							-
E Ger nya kunskaper	K	+						

De högutbildade önskar sig klart mer än genomsnittet en förändring i positiv riktning när det gäller att utföra arbetet tillsammans med andra och att slippa tänka på arbetet under sin lediga tid. De lågutbildade önskar sig i gengäld starkare än genomsnittet ett "tillskott" när det gäller inflytande och framför allt inkomst - aspekter som för de högutbildade redan är relativt väl tillgodosedda. Även de lågutbildade kvinnornas önskan om ett arbete som ger nya kunskaper har denna kompensatoriska prägel.

Inflytande i arbetet

Möjligheterna att själv påverka sin arbetssituation studeras mer ingående i fråga 8, som har följande lydelse:

Vilken grad av inflytande anser du att du personligen har/hade på följande frågor i samband med ditt nuvarande eller senaste arbete?

Inflytandet kunde graderas i skalan Inget alls, Visst och Stort. Dessutom fanns möjlighet att svara Frågan ej aktuell, ett alternativ som huvudsakligen kommit till användning när det gäller att tillsätta närmaste chef, vilket i varje fall inte är aktuellt för dem som inte är anställda. I den log-lineära analysen har svaret Stort fått bilda HÖG-gruppen utom när det gäller val av arbetskamrater och tillsättandet av närmaste chef, där också markeringen Visst ingår i HÖG-gruppen.

Tabell 19 Inflytande i arbetet. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

	Män			Kvinnor	
	Soc	Int	Utb	Soc	Utb
A Val av arbetsuppgifter	+		+	+	+
B Planeringen av ditt arbete	+		+	+	+
C Ditt eget arbetstempo					
D Förläggningen av din arbetstid	+	+			-
E Förläggningen av dina raster	+		+		+
F Förläggningen av din semester	+		+		
G Val av arbetskamrater	+			+	+
H Tillsättandet av din närmaste chef					+

De signifikanta avvikelserna från totalgruppen visas i tabell 19. I samtliga fall utom ett går sambanden i positiv riktning, d v s större inflytande för dem som kommer från "högre" grupper. I LING-2 har vi också visat att männen anser sig ha större inflytande på dessa frågor. Socialgruppstillhörighet spelar här en betydligt större roll än i de frågor vi tidigare redovisat, och därför får den beskrivande delen av resultatredovisningen här en annan utformning.

Den vanligaste kombinationen av samband i tabell 19 är socialgrupp och utbildning. Den förekommer sju gånger. Eftersom detaljresultaten är ganska lika och regelbundna har de här sammanfattats med genomsnittliga avvikelser för socialgrupp i kombination med utbildning.

Tabell 20 Inflytande i arbetet. Avvikelser från totalgruppen i olika undergrupper enligt utbildning och socialgrupp.

	Soc	O	Y	E	R	F	G	H
A, B Arbetsuppgifter, planering (M+K)	E	-14	-11	- 8	-10	+ 6	+ 6	+18
	C	- 8	- 4	+ 2	- 3	+14	+13	+19
E, F Raster, semester (M)	E	- 6	- 6	- 4	- 2	- 6	+ 2	+ 7
	C	- 2	+ 4	- 1	+ 2	- 4	+10	+14
G Arbetskamrater (K)	E	- 9	-10	0	- 1	+ 1	+ 1	+ 4
	C	-14	- 6	+12	+ 3	+ 5	+ 8	+12

Inom båda socialgrupperna följer avvikelserna nästan helt rangordningen mellan utbildningsnivåer. Skillnaden mellan högskole- och folkskolegrupp uppgår i båda socialgrupperna till 24 procentenheter. På samma sätt ligger socialgrupp C genomgående högre än E med en skillnad som varierar mellan 4 och 9 enheter och ett genomsnitt på 6. (I båda fallen avses genomsnitt av samtliga jämförelser.)

I tabell 21 har övriga signifikanta samband samlats. Det första avser endast socialgrupperna, som även här skiljer sig med 6 procentenheter. Det andra gäller en kombination av socialgrupp och intelligens, där skillnaden mellan de extrema kombinationerna (LE och HC) är mycket stor, huvudsakligen beroende på att gruppen HC har en betydligt större andel än övriga som anser sig ha stort inflytande över arbetstidens förläggning (43 % mot genomsnittligt 24 %). Detta starka samband "slår ut" de i och för sig relativt tydliga skillnaderna mellan utbildningsgrupperna.

Tabell 21 Inflytande i arbetet. Övriga avvikelser från totalgruppen.

			E	C
G	Arbetskamrater	M	- 2	+ 4
D	Arbetstid	M	- 7	+ 5
		L	- 2	+ 5
		H	- 1	+19

		O	Y	E	R	F	G	H	
D	Arbetstid	K	+ 7	- 5	+ 4	+ 3	- 6	- 2	+ 1
E	Raster	K	+ 3	- 1	- 1	+ 1	- 2	- 4	+12
H	Chef	K	- 8	- 4	0	+ 1	- 2	+ 3	+ 7

Till slut har vi några samband som gäller utbildning enbart. Ett av dem avser kvinnornas arbetstid, där de lågutbildade kvinnorna upplever större inflytande än särskilt de som genomgått fackskola. Till bilden hör dock att även ej yrkesverksamma ingår i bearbetningen och dessa är överrepresenterade bland de lågutbildade kvinnorna.

Frågan om inflytande kräver kanske i ännu högre grad än de båda föregående att även de svarandes sysselsättning och yrkestillhörighet förs in i analysen innan resultaten tolkas. Sambanden med utbildning kan mycket väl huvudsakligen återspegla skillnader i sysselsättning och förhållanden i de yrken som utbildningen fört fram till. Även sambanden med socialgrupp kan alternativt tolkas på detta sätt, men där finns också möjligheten att den högre gruppen har en generellt sett större tilltro till sina resurser att påverka sin situation - en tilltro som kan ha grundlagts under deras uppväxt.

Kapitel 6

Fritidssysselsättningar

Sexton olika fritidssysselsättningar presenterades i tabellform tillsammans med:

Fråga 14 Vad gör du på din fritid? Hur mycket tid använder du i allmänhet till var och en av följande aktiviteter?

Eftersom fritidsaktiviteterna kunde väntas ha mycket olika frekvens förekom olika "sorter" för olika aktiviteter: från antal minuter per dag till antal gånger per år. Vid indelningen i HÖG- och LÅG-grupp har gränserna fått dras olika för olika aktiviteter, i ett par fall även olika för män och kvinnor i samma aktivitet eftersom könsdifferenserna varit synnerligen stora. De som ej lämnat någon tidsuppgift alls för en viss aktivitet har i analysen behandlats som om de satt ut en nolla och följaktligen genomgående förts till LÅG-gruppen. De exakta gränsdragningarna anges i bilagetabell A. Förekomsten av samband med de förklarande variablerna framgår av tabell 22.

Tabell 22 Fritidssysselsättningar. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

	Män			Soc Utb ^x	Kvinnor			Soc Utb ^x
	Soc	Int	Utb		Soc	Int	Utb	
A Läser dagstidningar			+				+	
B Läser veckotidningar		+	-				-	
C Lyssnar på radio		+		*				
D Lyssnar på skivor/band			+					
E Tittar på TV			+				-	
F Sysslar med hem och hushåll			+		-		-	
G Idrottar, motionerar etc			+					
H Förbereder mitt arbete			+				+	
I Sysslar med hus och tomt			-				+	
J Går i studiecirkel						+	+	*
K Läser skönlitteratur		+	+		+	+	+	
L Läser facklitteratur		+	+				+	
M Går på teater	+		+		+	+	+	*
N Går på bio			+				+	*
O Går på konsert	+	+	+		+	+	+	
P Går på idrottsevenemang			-				-	

Återigen dominerar utbildning bland de förklarande variablerna. Den har signifikanta samband med uppgifter om 14 av de 16 aktiviteterna hos män och 13 hos kvinnor. Socialgrupp och intelligens uppträder tillsammans med utbildning i ett mindre antal variabler, vanligtvis i samma riktning. Mest påtaglig är dessa flervariabelsamband för de "finkulturella" aktiviteterna skönlitteratur, teater och konsert, vilka behandlas för sig i den följande beskrivningen.

Tabell 23 Fritidssysselsättningar. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Positiva samband (utom för alt K, M och O).

		O	Y	E	R	F	G	H	
A	Dagstidningar	M	- 9	- 3	+ 3	- 3	+ 1	+ 4	+ 4
		K	- 8	- 9	- 2	+ 1	+ 6	+ 3	+10
F	Hushåll	M	- 9	- 3	+ 1	0	+ 2	- 2	+10
H	Arbetsförberedelser	M	- 6	-12	- 6	- 8	+ 3	+10	+17
		K	-19	-11	- 7	- 8	+ 3	+14	+29
J	Studiecirkel	K	-11	- 2	- 1	- 7	+ 7	+ 4	+10
L	Facklitteratur	M	-25	-14	- 1	- 6	+ 2	+12	+24
		K	-21	-16	- 9	- 7	+13	+10	+35
N	Bio	M	- 2	- 5	- 2	- 4	- 1	+ 4	+11
		K	-11	- 9	- 7	- 2	0	+ 8	+27
<i>I genomsnitt</i>			-12	- 8	- 3	- 4	+ 4	+ 7	+18

I tabell 23 visas avvikelserna för olika utbildningsgrupper i de aktiviteter som har tydliga positiva samband. De största skillnaderna mellan utbildningsgrupperna finns i läsningen av facklitteratur, med också den därmed besläktade aktiviteten att förbereda sitt arbete visar stora differenser, särskilt hos kvinnorna. Biobesök återfinns bland aktiviteterna med positiva samband, TV-tittande däremot inte. Läsning av dagstidningar har positivt samband med utbildning, läsning av veckotidningar motsatsen. Man kan också i tabell 23 notera kvinnornas studiecirkeldeltagande, liksom arbete med hem och hushåll hos männen. Hos kvinnorna är däremot sistnämnda samband negativt.

Tabell 24 Fritidssysselsättningar. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper. Negativa och övriga samband.

Negativa samband		O	Y	E	R	F	G	H
B Veckotidningar	M	+10	+ 1	- 5	- 1	- 4	0	- 2
	K	+ 8	+13	+ 4	+ 6	-10	-11	-12
E TV	K	+ 3	+ 7	+ 1	+ 5	- 3	- 2	-21
F Hushåll	K	+11	+10	+ 3	+ 3	- 2	- 7	-22
I Hus och tomt	M	+ 1	+ 3	0	+ 3	+ 6	- 1	- 9
P Idrottsevenemang	M	+ 1	+ 7	+ 6	+ 6	+ 7	- 6	-16
	K	+ 3	+ 6	+ 7	+ 5	- 2	- 6	-15
<i>I genomsnitt</i>		+ 5	+ 7	+ 2	+ 4	- 1	- 5	-14
<i>Övriga</i>								
D Skivor och band	M	- 6	+ 7	0	+ 1	+ 2	- 5	- 3
E TV	M	+ 1	+ 2	+ 1	+ 1	+ 9	- 2	-10
G Idrott	M	- 8	+ 2	+ 9	+ 1	+ 6	- 1	- 2
I Hus och tomt	K	- 6	+ 3	+ 2	0	- 4	+ 6	- 6
<i>I genomsnitt</i>		- 5	+ 4	+ 3	+ 1	+ 3	0	- 5

De negativa sambanden motsvaras i allmänhet av mindre uttalade skillnader mellan utbildningsgrupperna. Utöver dem som redan kommenterats finns det skäl att lägga märke till att högskolegruppen ligger lågt i fråga om idrotts-evenemang. Flera samband är också av det slaget att någon av mellangrupperna i utbildning anger den största aktiviteten.

De tre "finkulturella" sysselsättningarna har positiva samband med såväl utbildning som endera eller båda variablerna intelligens och socialgrupp. Tyvärr är många av cellfrekvenserna för låga för att det skall vara meningsfullt att visa avvikelserna för en kombination av alla tre förklarande variablerna. Därför har de i stället tagits fram två åt gången i tabell 25. De tre aktiviteterna visar samma mönster för både män och kvinnor, även i de två fall där sambanden inte nått full signifikans. Värdena i tabellen utgör genomsnitt av sex avvikelser.

Tabell 25 Skönlitteratur, teater och konserter (män och kvinnor). Genomsnittliga avvikelser från totalgruppen i olika undergrupper enligt utbildning, intelligens och socialgrupp.

		O	Y	E	R	F	G	H
Int:	L	-21	-17	- 1	-12	+ 3	+12	+24
	M	-18	- 9	+ 1	- 6	+ 7	+13	+23
	H	+19	+27
Soc:	E	-20	-16	- 2	-10	+ 3	+13	+24
	C	-19	- 9	+ 4	- 5	+10	+17	+24

Soc:		E	C
Int:	L	-10	0
	M	+ 2	+10
	H	+11	+21

Skillnaden mellan folkskole- och högskolegrupp uppgår i genomsnitt till mer än 40 procentenheter i varje rad där endera intelligens eller socialgrupp hållits under kontroll. Den skulle ha varit något mindre vid ett samtidigt konstanthållande av båda dessa variabler, men ändå kvarstått i samma storleksklass. Grupperna följer på varandra i den vanliga nivåangordningen utom enhetsskolegruppen som här rapporterar en högre aktivitetsgrad än realskolegruppen. Avvikelseerna visar också ett mycket regelbundet mönster i förhållande till intelligens och socialgrupp, men här har differenserna ganska kraftigt förstärkts av skillnaderna mellan utbildningsgrupper. Inom enskilda utbildningsgrupper uppgår skillnaderna mellan E och C i genomsnitt till 4 procentenheter, här är den i genomsnitt 9. Skillnaderna inom varje utbildningsgrupp för sig mellan låg- och mellangrupp i intelligens är i genomsnitt 3 procentenheter. När utbildningsgrupperna slås samman blir det i genomsnitt 9 procentenheter. Den log-lineära analysen har emellertid redan korrigerat för dessa förstärkande samband mellan de olika förklarande variablerna inbördes, och däri ligger metodikens främsta fördel i detta sammanhang (jfr kapitel 3).

Fritidsaktiviteterna belyses också av uppgifter om föreningstillhörighet och föreningsuppdrag (frågorna 12 och 13). Här har endast uppgifterna om medlemskap resp uppdrag som styrelsemedlem eller liknande analyserats oavsett antal och tidsanvändning. Bland männen rapporterade 77 % minst en förening mot 63 % bland kvinnorna. Av männen hade 36 % något föreningsuppdrag mot 23 % av kvinnorna. Båda uppgifterna har signifikanta positiva samband med utbildning hos båda könen. Dessa beskrivs i tabell 26.

Tabell 26 Föreningsaktivitet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

			O	Y	E	R	F	G	H
F 12	Medlemskap	M	-16	- 7	- 2	- 1	+ 5	+ 7	+ 6
		K	-20	- 5	- 6	- 5	+10	+ 8	+17
F 13	Uppdrag	M	- 8	- 3	- 5	- 1	+ 6	+ 5	+ 5
		K	- 6	- 5	- 3	- 2	- 1	+ 5	+13

Medlemskap har starkare samband med utbildning än vad uppdragen har. Sambanden tycks vara starkare för kvinnor än för män.

Kapitel 7

Socialt kontaktnät

Sociala kontakter belyses mera direkt i två enkätfrågor med fasta alternativ:

Fråga 11 Vilka brukar du träffa och vara tillsammans med på din lediga tid?

Fråga 10 Har du bland dina vänner och bekanta någon fack- eller yrkeskunnig som kan hjälpa dig om du någon gång skulle få problem i följande avseenden?

Fritidsumgänge

Fråga 11 hade fem olika svarsmöjligheter, nämligen:

- nästan jämt
- då och då, så ofta det går
- då och då, när det faller sig så
- då och då, men bara när jag måste
- nästan aldrig

Eftersom svarsfördelningarna var mycket olika för olika personkategorier, har gränsen mellan HÖG- och LÅG-svar fått dras på olika ställen för olika kategorier. Detta visas i bilagetabell B. Utom i fråga om arbetskamrater är frekvensen i HÖG-gruppen större för kvinnor än för män, något som närmare belysts i LING-2 (s 38).

Sambanden med förklarande variabler är förhållandevis få och i allmänhet negativa (tabell 27).

Tabell 27 Umgänge på ledig tid. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

	MÄN		KVINNOR		
	Utb	Soc Int ^x	Soc	Int	Utb
A Medlemmar i den egna familjen			-		
B Föräldrar och syskon	-	*		-	-
C Andra släktingar	-				-
D Personliga vänner					
E Arbetskamrater					+
F Grannar					

I tabell 28 belyses sambanden med utbildningsnivå. Umgänget med föräldrar och syskon och med övriga släktingar är mindre intensivt i de högsta än de lägsta utbildningsgrupperna. Högutbildade kvinnor umgås med arbetskamrater. Bland dem är också frekvensen av yrkesarbete större (jfr tabell 14).

Tabell 28 Umgänge på ledig tid. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

		O	Y	E	R	F	G	H
B Föräldrar och syskon	M	+ 2	+ 8	+ 4	- 2	+ 6	- 6	- 8
	K	+13	+ 3	- 2	+ 3	0	- 6	-14
C Andra släktingar	M	- 3	+ 4	- 1	+ 1	+ 5	0	- 4
	K	+ 6	+ 6	- 3	+ 1	0	0	-14
I genomsnitt		+ 4	+ 5	0	+ 1	+ 3	- 3	-10
E Arbetskamrater	K	- 6	- 7	-11	+ 3	+ 2	+ 5	+ 9

Sambanden med socialgrupp och intelligens är svaga och lämnas här utan närmare beskrivning.

Fackkunnighet i bekantskapskretsen

I fråga 10 om förekomsten av olika slags fackkunnighet bland vänner och bekanta fanns svarsalternativen ja, nej och kan själv. Bland de olika möjligheterna att sammanfatta resultaten har följande två bedömts ge den bästa informationen.

- o Andelen ja-svar av det sammanlagda antalet ja- och nejsvar.

Kan själv utesluts vid denna beräkning. Därigenom införs två antaganden:

- att den som "kan själv" svarar så i stället för att ange hur det förhåller sig i vänkretsen
 - att andelen fackkunniga i bekantskapskretsen är densamma för dem som kan själva som för dem som inte kan själva; detta innebär sannolikt en underskattning av kompetensen i vänkretsen, men har knappt större betydelse för sambanden med förklarande variabler.
- o Andelen kan själv av samtliga svarande. Denna uppgift belyser egentligen den frågeställning som behandlas i nästa kapitel, tilltron till egen kompetens, men av praktiska skäl redovisas hela fråga 10 i detta kapitel.

I tabell 29 visas sambanden mellan ja-svaren, analyserade på det sätt som nyss angetts, och de tre typerna av förklarande variabler. Sambanden är många och går i olika riktningar. Socialgrupp är i regel positivt korrelerad med förekomsten av fackkunnighet i bekantskapskretsen. Sambanden med intelligens är genomgående negativa, medan sambanden med utbildning är positiva för mera teoretiskt inriktade kompetenser och negativa för mer praktiskt inriktade.

Tabell 29 Fackkunnighet i bekantskapskretsen. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning. (Ja i % av Ja+Nej).

	MÄN				KVINNOR			
	Soc	Int	Utb	Soc Utb ^x	Soc	Int	Utb	Int Utb ^x
A Sjukdom	+	-	+					+
B Tandskada/värk	+				+			
C Personliga problem	+	-				-		+
D Bilköp		-						
E Fel eller skada på bil		-	-		-			*
F Hårvård	+		-	*		-		
G Klädsömnad								*
H Inkomstdeklaration	+					-		
I Byggnadsarbete			-					-
J Installationsarbete i hus			-					-

De signifikanta variationerna mellan utbildningsnivåer beskrivs i tabell 30. Hjälpa vid sjukdom och vid personliga problem anser man sig oftare kunna få om man tillhör högre än lägre utbildningsgrupper, och andelen som har en sådan bild av sin bekantskapskrets är överhuvud taget förvånansvärt stor (40 - 60 %). Hjälpa med bilreparation, hårvård, byggnadsarbete och installationsarbete har man betydligt mindre möjlighet att få bland sina bekanta om man är högskoleutbildad än i övriga utbildningsgrupper, som dock inte skiljer sig så mycket åt inbördes. Kvinnorna har därvid lika stora möjligheter som männen, och det tyder väl för de manligt betonade aktiviteterna på att den egna mannens möjligheter att hjälpa till inräknas.

Tabell 30 Fackkunnighet i bekantskapskretsen bland dem som inte "kan själv".
Avvikelser i olika utbildningsgrupper (Ja i % av Ja+Nej).

		% i total- gruppen	O	Y	E	R	F	G	H
A Sjukdom	M	39	-14	-3	-6	-2	-4	+9	+11
	K	48	-16	-4	-5	-3	+13	+4	+9
C Personliga problem	K	59	-10	-3	-6	-3	-1	0	+22
E Fel eller skada på bil	M	69	+7	+9	0	+7	+1	-4	-12
	K	73	+1	+8	-1	+2	-2	-4	-12
F Hårvård	M	40	+7	+8	-2	+4	+1	-3	-12
	K	49	+4	+10	+5	+5	+3	-13	-17
I Byggnadsarbete	M	66	+7	+3	+7	+10	+1	0	-17
	K	64	-5	+7	-1	+5	-3	-2	-8
J Installationsarbete	M	61	0	+5	0	+9	+5	-1	-14
	K	60	-6	+8	+1	+6	-2	-1	-10

I tabell 31 illustreras sambanden med socialgrupp och intelligens - här förhållandevis många och konsekventa men i regel inte så starka utom i sådana fall där de förstärkts genom samtidiga samband med utbildning. Det förefaller som om personer med arbetarbakgrund hade mindre tillgång till hjälp i teoretiskt inriktade kompetenser. Personer på den högsta intelligensnivån tycks antingen ställa större krav på kompetens för att godta den eller också reellt ha mindre möjligheter att utnyttja sådan. Dessa resultat påverkas naturligtvis också av i vilken utsträckning som man anser sig själv kunna olika saker.

Tabell 31 Fackkunnighet i bekantskapskretsen bland dem som inte "kan själv".
Avvikelser i olika socialgrupper och intelligensgrupper (Ja i % av Ja+Nej).

		% i total- gruppen	Socialgrupp		Intelligens		
			E	C	Låg	Medel	Hög
A Sjukdom	M	39	- 3	+ 5	+ 1	- 1	0
B Tandskada/värk	M	19	- 2	+ 4			
	K	22	- 2	+ 4			
C Personliga problem	M	43	- 3	+ 6	+ 4	- 3	- 1
	K	59			+ 1	0	- 4
D Bilköp	M	61			+ 5	- 2	-11
E Fel eller skada på bil	M	69			+ 6	- 2	-12
	K	73	+ 2	- 4			
F Hårvård	M	40	0	+ 1 ¹⁾			
	K	49			+ 5	- 1	-20
H Inkomstdeklaration	M	70	- 2	+ 5			
	K	79			+ 2	0	-10

1) Motvägs av samband med utbildning.

I tabell 32 visas sambanden med socialgrupp, intelligens och utbildning för egen fackkunnighet i olika avseenden. Därvid har de aspekter utslutits där 5 % eller färre bland män resp kvinnor har redovisat sådan egen kunnighet; så låga andelar ger just inget utrymme för intressanta variationer.

Tabell 32 Egen fackkunnighet. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning ("Kan själv" i % av samtliga).

	MÄN			KVINNOR			Soc utb ^x
	Soc	Int	Utb	Soc	Int	Utb	
D Bilköp			-				
E Fel på bil			-				
I Byggnadsarbete			-				
J Installationsarbete			-				
H Inkomstdeklaration	-	+	+		+	+	
F Hårvård						-	*
G Klädsömnad					+		

Utbildningsnivå har positiva samband med egen kunnighet i inkomstdeklaration, negativa med flertalet av övriga variabler, som alla har en mera praktisk och manuell inriktning. Som framgår av tabell 33 är skillnaderna mellan hög- och lågutbildade betydande.

Tabell 33 Egen fackkunnighet. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper ("Kan själv" i % av samtliga).

		% i total-	O	Y	E	R	F	G	H
		grupper							
D Bilköp	M	31	+ 6	+ 9	+ 6	0	0	- 4	-17
E Fel på bil	M	28	+ 8	+11	+ 6	0	+ 1	- 8	-18
I Byggnadsarbete	M	27	+ 2	+ 9	+ 4	+ 4	+ 1	- 3	-16
J Installationsarbete	M	19	- 1	+ 3	+ 5	+ 2	+ 4	0	-10
H Inkomstdeklaration	M	50	-20	- 8	+ 1	+ 2	+ 2	+ 9	+13
	K	33	- 8	- 8	- 2	- 4	- 1	+ 9	+13
F Hårvård	K	26	+ 3	+ 7	+ 6	- 2	- 7	+ 1	- 5

I två avseenden förekommer samband med socialgrupp och intelligens. Avvikelserna visas i tabell 34 för de båda variablerna i kombination. För klädsömnad bland kvinnorna finns ett tydligt positivt samband med intelligens och ett lika tydligt negativt samband med socialgrupp. Deklarera sin inkomst kan man oftare själv på den högsta intelligensnivån, medan socialgrupperna skiljer sig åt endast på den lägsta intelligensnivån.

Tabell 34 Egen fackkunnighet. Avvikelser från totalgruppen i olika kombinationer av socialgrupp och intelligens ("Kan själv" i % av samtliga).

		% i total-	Soc	Intelligens		
		grupp		Låg	Medel	Hög
G Klädsömnad	K	36	E	- 1	+ 6	+ 7
			C	- 8	- 4	+ 2
H Inkomstdeklaration	M	50	E	- 7	+ 6	+12
			C	-10	+ 3	+11
H Inkomstdeklaration	K	33	E	- 7	+ 2	+15
			C	- 1	+ 2	+15

Kapitel 8

Tilltro till egna färdigheter

Deltagarna fick bedöma sin egen förmåga att klara vissa vardagssysslor, kontakten med olika samhällsorgan och olika aspekter av svenska och engelska språket. I samtliga fall är det alltså tilltron till den egna förmågan som belyses. I vilken utsträckning denna motsvaras av faktiska färdigheter går ej att belysa annat än på indirekt väg. Som ett indicium redovisas i detta sammanhang svarsfrekvenserna på två frågor som avsågs ge upphov till en mer omfattande språklig produktion. De personliga intervjuerna bearbetas också ur språklig synpunkt.

Vardagssysslor

Frågan om vardagssysslor löd:

Hur bra tycker du att du klarar följande vardagssysslor i ditt eget hushåll?

Svarsmöjligheterna var Mycket bra, Bra, Hjälpligt och Dåligt. Eftersom könsskillnaderna i svaren var mycket stora (jfr LING-2, s 41), fick gränsen mellan HÖG- och LÅG-grupp dras på olika ställen för män och kvinnor i inte mindre än sex av de åtta sysslorna (se bilagetabell C). Efter frågan följde beteckningar på åtta sysslor (se tabell 35).

Tabell 35 Vardagssysslor. Samband med intelligens och utbildning.

		MÄN		KVINNOR
		Int	Utb	Int
A	Städa	-	+	-
B	Laga mat		+	
C	Sköta bil		-	
D	Sy och sticka	+		+
E	Snickra och måla	+	-	+
F	Vårda och laga kläder	+		
G	Sköta blommor och trädgård			-
H	Laga enklare tekniska föremål	+	-	+

Endast hos männen föreligger några samband mellan utbildningsnivå och tilltron till färdigheterna i vardagssysslor. Positiva samband finns för två av de kvinnodominerade aktiviteterna (laga mat och städa), däremot inte i fråga om sömnad där männen allmänt kännetecknas av låg tilltro. De mansdominerade aktiviteterna (sköta bil, snickra och måla samt laga enklare tekniska föremål) visar negativa samband med utbildning, och dessa uppkommer framför allt genom att de högskoleutbildade tilltror sig mindre färdigheter i dessa avseenden än i synnerhet yrkesskole- och fackskolegrupperna, som ju innehåller många med praktisk-teknisk utbildning (tabell 36). Parallellen är här påtaglig med den i kapitel 7 bearbetade frågan om fackkunnighet i bekantskapskretsen, där närmast likartade färdigheter också var minst företrädda såväl bland de högutbildades bekanta som hos dem själva.

Tabell 36 Vardagssysslor. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

		O	Y	E	R	F	G	H	
A	Städa	M	- 3	- 3	- 9	+ 4	- 5	+ 2	+ 7
B	Laga mat	M	- 5	- 2	0	+ 1	- 6	- 1	+11
C	Sköta bil	M	+ 5	+ 7	+ 1	+ 1	+ 5	- 2	-18
E	Snickra och måla	M	+ 2	+ 6	- 1	+ 4	+ 2	0	-14
H	Laga enklare tekniska föremål	M	- 1	+ 4	+ 2	0	+ 6	+ 2	-10

Sambanden med intelligens är i flertalet fall positiva. Det enda tydliga undantaget avser städning.

Tabell 37 Vardagssysslor. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.

			Låg	Medel	Hög
A	Städa	M	0	+ 1	- 5
		K	+ 4	- 5	- 6
D	Sy och sticka	M	- 2	+ 2	+ 4
		K	- 3	+ 4	+ 5
E	Snickra och måla	M	- 1	+ 1	- 1
		K	- 4	+ 3	+ 6
F	Vårda och laga kläder	M	- 4	+ 3	+ 7
G	Sköta blommor och trädgård	K	+ 3	- 2	- 2
H	Laga enklare tekniska föremål	M	- 4	+ 2	+ 7
		K	- 1	+ 1	+ 8

Medborgerliga färdigheter

Frågan löd:

Vet du vart du skall vända dig om du behöver.....?

Därefter beskrevs tolv situationer där man kunde behöva kontakt med samhällets organ (se tabell 38). För varje situation kunde man ange något av svaren:

- Ja, det vet jag
- Nej, men det kan jag ta reda på
- Nej, och det vet jag inte hur jag skall ta reda på

Sistnämnda svar var mycket ovanligt utom i fråga om valfusk (aktuellt vid enkätens konstruktion) som där använts av 15-20 % av deltagarna. Den enda tänkbara gränsdragningen blir därför mellan Ja och de båda Nej-svaren. När det gäller flyttningsanmälan svarade mer än 95 % ja, varför några samband inte är att förvänta i detta fall.

Tabell 38 Medborgerliga färdigheter. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

	MÄN				KVINNOR			
	Soc	Int	Utb	Int Utb ^x	Int	Utb	Soc Utb ^x	Int Utb ^x
A Anmäla flyttning								
B Börja vuxenutbildning		-	+			+		
C Få ersättning vid arbetslöshet	-	-				+		
D Få hjälp med juridisk rådgivning								
E Söka bostadsbidrag	-	-				-		*
F Söka ekonomiskt stöd under utbildning		-	+			+		
G Överklaga taxering till inkomstskatt			+	*				
H Söka vårdbidrag		-			-	-		
I Överklaga anmärkning för felparkering	+	-						
J Överklaga uppsägning av hyreskontrakt		-			-	+		
K Anmäla misstanke om fusk vid allmänt val	+		+			+	*	*
L Klaga på en charterresa som inte motsvarade vad prospektet lovade			+			+		

Tabellen över samband ger till en början ett ganska splittrat intryck. Vid närmare granskning framträder emellertid inte så få regelbundenheter. Sambanden med utbildning är som regel positiva. Undantag utgör bostadsbidrag och vårdbidrag där lågutbildade kvinnor oftare svarat ja. Det starkaste positiva sambandet finns för studiestöd, som ju är en samhällsresurs som främst utnyttjas av dem med högre utbildning. Därefter kommer de något exklusiva klagomålen om valfusk och charterresa (tabell 39).

Tabell 39 Medborgerliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

		O	Y	E	R	F	G	H
B Vuxenutbildning	M	- 8	- 4	+10	+ 1	+ 3	+ 3	+ 1
	K	- 7	- 5	+ 2	- 1	+ 4	+ 2	+ 4
C Arbetslöshet	K	+ 3	- 2	0	- 3	- 2	+ 1	+10
E Bostadsbidrag	K	+ 5	+ 5	+ 4	+ 1	- 3	- 4	- 8
F Studiestöd	M	-15	-13	+ 3	- 5	- 1	+ 3	+26
	K	-14	- 9	+ 4	-13	+17	+ 5	+30
G Taxering	M	- 1	- 7	+ 1	+ 4	+ 4	+ 2	0
H Vårdbidrag	K	+ 5	+ 4	- 6	- 1	+ 7	- 7	+ 2
J Hyreskontrakt	K	+ 5	0	- 5	- 2	- 3	- 1	+ 9
K Valfusk	M	- 5	- 3	- 1	- 4	+ 2	+ 1	+ 8
	K	- 2	- 2	- 4	+ 1	- 2	+ 2	+ 8
L Charterresa	M	- 1	- 8	+ 4	- 3	- 6	+ 7	+ 6
	K	-15	- 6	+ 2	- 2	+ 3	+10	+ 6

De samband med intelligens som förekommer - flertalet hos män - är genomgående negativa, även om det i tabell 40 kan synas vara motsatsen när det gäller studiestöd. Men de angivna avvikelserna avser marginalfrekvenserna, och dessa påverkas så starkt av det kraftiga positiva sambandet med utbildning att ett negativt samband vid lika utbildning byts i ett positivt när utbildningsgrupperna läggs samman.

Tabell 40 Medborgerliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.

			Låg	Medel	Hög
B	Vuxenutbildning	M	+ 2	0	- 7
C	Arbetslöshet	M	+ 5	- 2	- 8
E	Bostadsbidrag	M	+ 3	- 1	- 9
F	Studiestöd	M	- 3	- 1	+10 ¹⁾
H	Vårdbidrag	M	+ 6	- 3	- 6
		K	+ 4	- 2	-10
I	Felparkering	M	+ 3	- 1	- 7
J	Hyreskontrakt	M	+ 4	- 2	- 4
		K	+ 3	- 4	- 2

1) Motvägs av samband med utbildning.

Med socialgrupp slutligen finns två negativa och två positiva samband hos männen. Personer med arbetarbakgrund svarar något oftare ja för ersättning vid arbetslöshet och bostadsbidrag - två stödformer för resurs-svaga. Tjänstemannagruppen ligger något högre när det gäller förmågan att klaga på parkeringsanmärkning och valfusk (tabell 41). I faktoranaly-lysen i LING-2 uppträdde sistnämnda delkompetenser tillsammans med andra fall där man hävdar sina medborgerliga rättigheter utifrån en resursstark position.

Tabell 41 Medborgerliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika socialgrupper.

			E	C
C	Arbetslöshet	M	+ 3	- 5
E	Bostadsbidrag	M	+ 1	- 4
I	Felparkering	M	- 1	+ 4
K	Valfusk	M	- 2	+ 3

I tabell 38 finns också fyra asterisker som markerar interaktioner mellan två förklarande variabler. Dessa är emellertid ganska svaga och bidrar inte mycket till nyanseringen av den bild som här getts.

Språkliga färdigheter

Frågan löd:

Hur bra tycker du att du klarar av följande saker som har med språk att göra?

Därefter följde åtta beskrivningar på användning av svenska språket - två för vardera läsa, skriva, tala och lyssna - samt fyra för motsvarande användningar av engelska (jfr tabell 42). Svarsmöjligheterna Mycket bra, Bra, Hjälpligt och Dåligt. Gränsen mellan HÖG- och LÅG-grupp drogs mellan Bra och Hjälpligt utom för aktiviteterna A, B, E, G och H, där bara Mycket bra kom att tillhöra HÖG-gruppen. Se tabell 42 på nästkommande sida.

Sambanden med de förklarande variablerna är genomgående positiva, och när det gäller utbildning återfinns positiva samband för alla språkliga aktiviteter hos både män och kvinnor.

Skillnaderna mellan olika utbildningsgrupper är så regelbundna att man utan förlust av information kan sammanfatta dem genom medeltal för män och kvinnor med närmast likartade aktiviteter sammanslagna, vilket visas i tabell 43 på en efterkommande sida.

I svenska är skillnaderna mellan utbildningsgrupperna väsentligt större för läsa och skriva än för tala och lyssna. En antydning i samma riktning finns för engelska, men där är sambanden med utbildning överhuvud taget starkare. Skillnaderna mellan yttergrupperna förstoras något av de samtidiga sambanden med socialgrupp och intelligens, där sådana förekommer, men en kontroll visar att differenserna endast blir obetydligt mindre när man i tur och ordning håller dessa variabler under kontroll. Ett starkt och regelbundet samband mellan utbildning och tilltro till språkliga färdigheter kan alltså konstateras.

De kvinnliga deltagarna uppvisar också samband mellan intelligens och skattad språklig kompetens i åtta av de tolv aktiviteterna. Bland männen gäller detta endast att läsa och skriva engelska. Marginalfrekvensernas avvikelser från totalgruppen visas i tabell 44, men här är avvikelserna starkt påverkade av de samtidiga skillnaderna mellan utbildningsgrupper.

Tabell 42 Språkliga färdigheter. Samband med socialgrupp, intelligens och utbildning.

Svenska	MÄN					KVINNOR				
	Soc	Int	Utb	Soc Utb ^x	Int Utb ^x	Soc	Int	Utb	Soc Int ^x	
A Förstå en skriftlig instruktion			+				+	+		
B Läs ledaren i en tidning			+				+	+		
C Utarbeta en skriftlig instruktion			+			+	+	+		
D Skriva en personlig ansökan om en anställning			+					+	*	
E Ge en muntlig instruktion			+				+	+		
F Yttra sig i diskussionen på ett föreningsmöte	+		+				+	+		
G Förstå en instruktion som du får lyssna till			+				+	+		
H Förstå ett meddelande från någon myndighet som du får höra i radion			+				+	+		
Engelska										
K Läs en artikel på engelska i ett ämne som du är insatt i	+	+	+			+			+	
L Skriva brev på engelska till en vän	+	+	+						+	
M Tala engelska med en utländsk turist	+		+			+			+	
N Följa med i ett engelskt TV-program utan att läsa den svenska texten	+		+	*	*	+	+	+		

Tabell 43 Språkliga färdigheter. Genomsnittliga avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper (män+kvinnor).

Svenska		O	Y	E	R	F	G	H
A+B	Läsa	-17	-14	- 7	- 8	+ 1	+12	+32
C+D	Skriva	-24	-14	- 7	- 6	+ 6	+17	+26
E+F	Tala	-11	-10	- 3	- 3	+ 1	+ 9	+17
G+H	Lyssna	-11	-10	- 6	- 4	- 1	+ 8	+22
	Samtliga	-16	-12	- 6	- 5	+ 2	+11	+24
Engelska								
K+L	Läsa, skriva	-27	-20	- 8	- 8	- 2	+24	+35
M+N	Tala, Lyssna	-24	-17	- 3	- 5	- 2	+20	+29
	Samtliga	-25	-20	- 5	- 6	- 2	+22	+32

En genomsnittlig marginell skillnad på 12 procentenheter mellan låg- och mellangrupperna i intelligens minskar vid konstanthållande av utbildning till i genomsnitt 3 procentenheter. För skillnaden mellan hög- och mellangrupp kan inte samma exakta beräkning göras, men reduktionen måste också här bli avsevärd. Kvar står emellertid intressanta positiva samband mellan intelligens i 13-årsåldern och tilltro till språklig kompetens 20 år senare.

Tabell 44 Språkliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika intelligensgrupper.

Svenska			Låg	Medel	Hög
A	Förstå skriftlig instruktion	K	- 9	+ 4	+27
B	Läsa ledaren	K	- 5	0	+21
C	Skriva instruktion	K	-10	+ 7	+23
E	Instruera muntligt	K	- 5	+ 3	+10
F	Yttra sig	K	- 7	+ 5	+16
G	Förstå muntlig instruktion	K	- 6	+ 2	+18
H	Förstå radiomeddelande	K	- 5	+ 1	+18
Engelska					
K	Läsa	M	-13	+ 5	+24
L	Skriva	M	-11	+ 5	+23
N	Lyssna	K	- 8	+ 5	+22

Även skillnaderna mellan socialgrupper som visas i tabell 45 påverkas i hög grad av de samtidiga skillnaderna mellan utbildningsgrupper. En genomsnittlig skillnad i marginalfrekvenserna på 15 procentenheter reduceras till 5 vid konstanthållande av utbildning. Huvuddelen av skillnaderna återfinns för färdigheter i engelska.

Tabell 45 Språkliga färdigheter. Avvikelser från totalgruppen i olika socialgrupper.

Svenska			E	C
C	Skriva instruktion	K	- 5	+10
F	Yttra sig	M	- 4	+ 7
Engelska				
K	Läsa	M	- 6	+10
		K	- 5	+10
L	Skriva	M	- 5	+10
M	Tala	M	- 6	+11
		K	- 6	+10
N	Lyssna	M	- 5	+ 9
		K	- 4	+ 9

Hittills har redovisningen koncentrerats på avvikelser från totalgruppens värden. När det gäller engelska kan det vara intressant att också se hur stora andelar av olika utbildningsgrupper som anser sig behärska de olika färdigheterna bra eller mycket bra. Detta visas i tabell 46 på nästkommande sida.

Med undantag av "skriva brev på engelska till en vän" bland männen ligger de olika aktiviteterna på i genomsnitt runt 50 %. Så mycket som en fjärdedel bland de i teoretiskt avseende lågutbildade (O och Y) anser sig klara uppgifterna bra eller mycket bra.

Tabell 46 Färdigheter i engelska. Procenten i olika utbildningsgrupper som anser sig klara olika uppgifter Bra eller Mycket bra (män+kvinnor).

			O	Y	E	R	F	G	H
K	Läsa	M	26	29	41	41	56	75	90
		K	25	35	51	44	48	75	90
L	Skriva	M	11	16	23	31	39	58	66
		K	20	29	47	44	39	76	83
M	Tala	M	25	26	41	41	52	65	79
		K	21	31	53	46	45	71	80
N	Lyssna	M	26	27	40	38	44	65	74
		K	24	27	45	44	41	68	74
I genomsnitt		M	22	24	36	38	48	66	77
		K	22	30	49	44	43	72	82

Besvarandet av de två öppna frågorna har också positivt samband med utbildning samt bland kvinnorna intelligens (tabell 47).

Tabell 47 Svarefrekvens i öppna frågor. Samband med intelligens och utbildning.

		MÄN Utb	KVINNOR Int	Utb
F26	Orsaker till "utslagning"	+	+	+
F30	Synpunkter på enkäten	+		+

Avvikelserna från totalgruppens värden är dock avsevärt mindre här än i tilltron till språkliga färdigheter (tabell 48).

Tabell 48 Svarsfrekvens i öppna frågor. Avvikelser från totalgruppen i olika utbildningsgrupper.

			O	Y	E	R	F	G	H
F 26	Orsaker	M	-11	- 8	- 1	+ 1	+ 7	+ 6	+ 6
		K	- 9	- 7	+ 4	- 5	+ 3	+ 8	+12
F 30	Synpunkter	M	-15	- 9	+ 2	- 1	+10	+ 6	+ 7
		K	-10	- 9	- 1	0	+ 4	+ 6	+ 9

Kapitel 9

Sammanfattande diskussion

I kapitlen 4-8 har enkätsvarens samband med de tre förklarande variablerna socialgrupp, intelligens och utbildning beskrivits. Sammanlagt har svaren på 125 enkätfrågor för män och 123 för kvinnor analyserats. Endast i 46 av dessa 248 fall har ingen av de förklarande variablerna visat sig ha signifikant ($p < .05$) samband med enkätsvaren. De flesta sambanden hänför sig till utbildning (174) och i 96 av dessa fall är utbildning den enda förklarande variabeln med signifikant samband. I 78 av fallen uppträder utbildning tillsammans med intelligens och/eller socialgrupp. Dessa senare ensamma eller i kombination svarar för 28 av fallen.

Utbildning är sålunda den överlägset starkaste bland de förklarande variablerna, men även för denna förekommer variationer mellan olika frågekomplex, vilket framgår av tabell 49. Den största andelen signifikanta samband återfanns för fritidssysselsättningar (86 %) och den minsta för socialt kontaktnät (47 %). Frågorna om tilltro till egna färdigheter är heterogena såtillvida som alla frågor om språkliga färdigheter uppvisade signifikanta positiva samband med utbildning, medan de mer praktiskt orienterade färdigheter som behandlas i andra delar av kapitel 8 inte var relaterade till utbildningsnivå.

Tabell 49 Signifikanta samband i % av undersökta samband mellan enkätsvar och förklarande variabler.

Frågekomplex	Soc	Int	Utb	Interaktion
Utbildning	0	24	76	10
Arbetsförhållanden	32	21	71	6
Fritidssysselsättningar	17	28	86	11
Socialt kontaktnät	25	25	47	12
Tilltro till egna färdigheter	20	43	70	11
Samtliga	20	30	71	10

3 genomgått

Närmast efter utbildning i styrka kommer variabeln intelligens enligt mätningen vid 13 års ålder (30 %). Den har sitt största genomslag i frågorna om tilltro till egna färdigheter. Faderns socialgrupp har signifikanta samband i en femtedel av fallen - oftast för arbetsförhållanden och inte alls för frågor om utbildning. Inflytandet från socialgrupp har där troligen helt fångats upp av den socialt påverkade variationen mellan utbildningsnivåer. Man bör också komma ihåg att variationen i både socialgrupp och intelligens är reducerad genom uppläggningsen, medan utbildning representeras i hela sin variation. Tabell 49 anger också andelen interaktioner mellan par av förklarande variabler. Sådana förekommer i vart tionde fall med små variationer mellan frågekomplexen.

Tabell 50 ger ytterligare en kvantitativ sammanfattning av resultaten i kapitel 4-8, nämligen andelen positiva samband bland dem som uppnått stipulerad signifikansnivå.

Tabell 50 Positiva samband i % av signifikanta samband (interaktioner uteslutna).

Frågekomplex	Soc	Int	Utb
Utbildning	-	50	38
Arbetsförhållanden	75	8	59
Fritidssysselsättningar	(83)	100	65
Socialt kontaktnät	(75)	(0)	27
Tilltro till egna färdigheter	73	64	81
Samtliga	76	50	60

Anm Procenttal som baseras på mindre än 10 signifikanta samband anges inom parentes.

Omkring tre fjärdedelar av alla samband med socialgrupp går i den riktningen att tjänstemannabarnen oftare tillhör HÖG-gruppen enligt enkätsvaren än arbetarbarnen. Med intelligens är hälften av sambanden positiva och hälften negativa med stora variationer mellan olika frågekomplex: fritidssysselsättningar med genomgående positiva och arbetsförhållanden och socialt kontaktnät med övervägande negativa samband. Inom gruppen tilltro till egna färdigheter skiljer sig återigen språkfrågorna (med positiva samband) från mera praktiska färdigheter med flera negativa samband. Utbildning uppvisar likartade men inte fullt så kraftiga variationer.

I utbildningsvariabeln följer avvikelserna från totalgruppen som regel den ordning som de olika nivåerna placerats i: från enbart obligatorisk utbildning till högskoleutbildning. Det finns dock några intressanta undantag där mellangrupper med särskild inriktning hos sin utbildning uppvisar de mest positiva avvikelserna. Man kan också notera att skillnaderna mellan yttergrupperna i utbildning ofta är mycket stora, inte sällan 40 procentenheter eller mera.

Dessa skillnader mellan utbildningsgrupper får givetvis tolkas på olika sätt beroende på vilka aspekter som enkätfrågorna avsett att belysa. För att börja med det mest uppenbart utbildningsrelaterade - bedömda färdigheter i olika hänseenden - så är just av utbildningen skapade kunskaper och färdigheter den mest närliggande tolkningen av variationen mellan svaren från olika utbildningsgrupper. Men eftersom enkäten inte direkt mäter kunskaper och färdigheter utan tilltro till sådana, så finns här utrymme för över- och underskattningar i förhållande till de faktiska färdigheterna. Inget säkert kan sägas om huruvida sådana tendenser har ökat eller minskat de iakttagna skillnaderna mellan utbildningsnivåer.

Bland de behandlade färdigheterna ligger de språkliga närmast det som direkt tränas i teoretiskt inriktad utbildning. Där uppträder också de största skillnaderna mellan utbildningsgrupperna i positiv riktning och med variationer mellan skriftliga och "muntliga" komponenter som stöder tolkningen att de också avspeglar faktiska färdigheter. Men "bruttoskillnaderna" mellan utbildningsgrupperna förstärks av samtidiga skillnader mellan socialgrupper och intelligensnivåer, och dessa kan ges olika tolkningar. En tolkning är att det inom en och samma utbildningsnivå föreligger sådana faktiska skillnader. En annan tolkning är att den högre sociala bakgrunden och den högre intelligensen grundlagt en större självtillit som lagras ovanpå de faktiska färdigheterna i en bedömningsituation.

Vid bedömningen av medborgerliga färdigheter går sambanden med intelligens emellertid snarast i motsatt riktning. Det är svårt att uppfatta detta som ett rättvisande uttryck för faktiska skillnader i färdigheter. Det kan då vara så, att bland personer på samma utbildningsnivå ställer de med högre intelligens större krav på sig själva för att anse sig ha erforderlig kompetens.

I mera konkreta praktiska färdigheter ligger särskilt högskolegruppen lågt i sin självuppfattning. Flera tolkningar är också här tänkbara. Högskolegruppens bedömning kan ha en objektiv grund i form av bristande träning i sådana praktiska aktiviteter. Den kan också vara uttryck för värderingar att sådana praktiska saker tillkommer andra grupper att kunna. Men eftersom de högskoleutbildade mera sällan än övriga hänvisar till förekomsten av sådan kompetens i sin bekantskapskrets, är de rimligtvis också mindre säkra på var på skalan de skall placera sig själva - något som i och för sig kan leda såväl till över- som underskattning av egna färdigheter. Samspelet mellan faktiska färdigheter och självuppfattning kan sålunda ta sig mycket olika uttryck och den hittills gjorda analysen kan inte på ett tillförlitligt sätt skilja mellan olika förklaringsgrunder.

De markanta skillnaderna i fritidssysselsättningar mellan olika utbildningsgrupper kan ses som en utbildningseffekt. Längre utbildningar kan ha grundlagt andra, framför allt mer "finkulturella" vanor och värderingar hos individerna. Men olikheterna kan också ha påverkats av att utbildningen har gett tillträde till sociala kretsar som är bärare av dessa vanor och som förstärker eller vidmakthåller värderingar som grundlagts under utbildningen. Analysen av ev utbildningsskillnader inom de högre socialgrupperna bör här kunna ge viss vägledning.

Utbildning som inträdesbiljett, såsom förklaring till skillnader mellan utbildningsnivåerna, är särskilt aktuell i de frågor som berör arbetsförhållanden. Som visats i kapitel 5 finns det ett tydligt mönster av samband mellan utbildning och social bakgrund å ena sidan, faktiska och önskade arbetsförhållanden å den andra. I nästa etapp av analysen är också avsikten den att föra in information om yrkestillhörighet, sysselsättning och karriärförhållanden som variabler mellan utbildningsnivå och individens beskrivning av sin situation i vuxen ålder. Det finns goda skäl att anta att dessa variabler har förklaringsvärde även utanför de direkta frågorna om arbetsförhållanden och sociala kontakter.

Frågorna om socialt kontaktnät resp skolämnenas betydelse är de som minst ofta gett positiva samband med utbildningsnivå. I det senare fallet gick bedömningen ut på att ange kunskapskraven för den nuvarande ungdomsgenerationen i förhållande till vad man själv erhållit för undervisning.

Man har valt den egna utbildningsnivån som referens och gjort bedömningar som i flertalet ämnen får en kompensatorisk karaktär. Intressantast blir då de fall där de högre utbildningsnivåerna trots sin objektivt mer omfattande bakgrund i ämnet vill ha större tillskott av utbildning för nästa generation än de lägre nivåerna. Men också den relativt höga värderingen av teoretiska kunskaper bland de lågutbildade är värd att notera och relatera till annan information.

I den modell som legat till grund för LING-projektet (se kapitel 2) ses de bestående resultaten av utbildningen som effekter av med varandra samverkande sorterings- och inlärningsprocesser vilka fortsätter att verka även efter avslutad formell utbildning. De hypotetiska tolkningar som antytts i slutdiskussionen alternerar också mellan dessa processer: utbildningsval som leder fram till olika sociala och yrkesmässiga omgivningar, och inläring som grundlägger kunskaper, färdigheter och värderingar. Förhoppningsvis skall kommande analyser fördela ansvaret för de iakttagna skillnaderna på ett lite mera exakt sätt.

*Intressant resultat - kortfattat
men i vissa fall alltså kortfattat
bedömning av framfallets diskuterade
Vad tog interaktionerna vägen?
Sammantals och diskussionen om referens list-
utvärdering.*

Referenser

- Christianson, U. & Härnqvist, K. LING-projektens enkät 1980. Genomförande och bortfallsanalyser. LING 1. Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, 1980:12 (jämte separat bilagedel)
- Christianson, U. & Härnqvist, K. LING-projektens enkät 1980. Översiktliga analyser av frågor med fasta svarsalternativ inom ett riksrepresentativt sampel. LING 2. Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, 1981:06
- Christianson, U. & Härnqvist, K. Konstruktion av utbildningskoder i LING-materialen. LING 3. Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, 1982:02
- Dixon, W.J. & Brown, M.B. (utg.) Biomedical computer programs, P-series (BMDP-77) Univ.of California Press, 1977
- Härnqvist, K. Enduring effects of schooling - a neglected area in educational research. Educational Researcher, 6. 1977, no.10, 5-11
- Rutter, M., Moughan, B., Mortimore, P. & Duston, J. Fifteen thousand hours. London: Open Books, 1979

Bilagetabell A Fritidssysselsättningar. Gränsdragning mellan HÖG- och LÅG-grupp.

	HÖG-gruppen omfattar			% i totalgruppen	
				M	K
A	Dagstidningar	30+	min/dag	69	51
B	Veckotidningar	5+	"-	42	47
C	Radio	15+	"-	79	77
D	Skivor/band	15+	"-	53	55
E	TV	10+	tim/vecka	58	54
F	Hushåll	M 6+	"-	48	
		K 30+	"-		39
G	Idrott	3+	"-	44	37
H	Arbetsförberedelser	1+	"-	41	28
I	Hus och tomt	10+	tim/mån	51	35
J	Studiecirkel	1+	"-	16	27
K	Skönlitteratur	5+	"-	37	57
L	Facklitteratur	3+	"-	47	34
M	Teater	1+	ggr/år	43	58
N	Bio	3+	"-	47	40
O	Konsert	1+	"-	22	25
P	Idrottsevenemang	M 2+	"-	64	
		K 1+	"-		33

Bilagetabell B. Umgänge på ledig tid. Gränsdragning mellan HÖG-
och LÅG-grupp.

	HÖG-gruppens omfattning	% i totalgruppen	
		M	K
A Medlemmar i den egna familjen	Nästan jämt	85	92
B Föräldrar och syskon	Nästan jämt,	50	70
D Personliga vänner	så ofta det går	59	73
K Andra släktingar		67	74
E Arbetskamrater	Nästan jämt, så ofta det går,	66	65
F Grannar	när det faller sig så	63	67

Bilagetabell C Vardagssysslor. Gränsdragning mellan HÖG- och LÅG-grupp.

	HÖG-gruppen omfattar	% i totalgruppen	
		M	K
A Städa	M Mycket bra, bra K Mycket bra	66	29
B Laga mat	M Mycket bra, bra K Mycket bra	56	33
C Sköta bil	M Mycket bra, bra K Mycket bra, bra, hjälpligt	72	49
D Sy och sticka	M Mycket bra, bra, hjälpligt K Mycket bra, bra	25	73
E Snickra och måla	Mycket bra, bra	74	27
F Vårda och laga kläder	M Mycket bra, bra, hjälpligt K Mycket bra, bra	66	81
G Sköta blommor och trädgård	Mycket bra, bra	50	74
H Laga enklare tekniska föremål	M Mycket bra K Mycket bra, bra	40	27

Rapporter från Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet-

- 1984:01 Ottosson, T. Problemlösningstrategier i orientering - en skiss till teoretisk ram och en metodstudie. Januari 1984
- 1984:02 Härnqvist, K. LING-projektens enkät. Loglineära analyser av enkätsvarens samband med utbildningsnivå, intelligens och social bakgrund. LING 5. Februari 1984